

22 Ekim 2017

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

- 170 LIEBRENZ, Boris. Troubled history of a masterpiece. Notes on the creation and peregrinations of Öljeytü's monumental Baghdad Qur'ân. *Journal of Islamic Manuscripts*, 7 ii (2016) pp. 217-238.

olcaytu Han
150025

342 LIEBRENZ, Boris. Troubled history of a
masterpiece. Notes on the creation and peregrinations
of Öljeytî's monumental Baghdad Qur'ân. *Journal
of Islamic Manuscripts*, 7 ii (2016) pp. 217-238.

olcaytu Han
15025

01 Mayıs 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

CHAPTER FOUR

Monumentality under the Mongols: The Tomb of Uljaytu at Sultaniyya

0264114
Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslam Araştırmaları Merkezi

olcaytu Han
150025

THE SLIP-PAINTED BOWL from Samarqand and the inlaid bronze sprinkler from Herat discussed in Chapters 2 and 3 exemplify the finest of the portable arts of ceramics and metalwares made in eastern Iran before the Mongol invasions of the early thirteenth century administered the coup de grâce to the declining economy of that region. The Mongols were but the most dramatic of many such migrations from the eastern steppe that had been occurring for centuries, and one effect was the shift of both people and patronage westwards. This trend accelerated in the thirteenth century such that

Figure 4.1 "Siege of Baghdad," from Rashid al-Din's Compendium of Chronicles. Right: 37.4x29.3 cm. Left: 37.2x29 cm. Berlin, Staatsbibliothek.

This detached double-page image illustrates Hulegu's conquest of Baghdad in 1258, with Mongol troops amassed outside the walls and the Abbasid caliph fleeing in a boat. This victory put an end to any fiction of a unified caliphate and ushered in centuries of Mongol rule.

THE TOMB OF ULJAYTU AT SULTANIYYA

northwestern Iran and Iraq became a major center of artistic activity, particularly under the patronage of the Ilkhanids, the dynasty established by Genghis Khan's grandson Hulegu (c. 1217-65).¹

In 1255, the great Khan Mongke at Karakorum in Mongolia had charged his brother Hulegu with conquering the Muslim states of southwest Asia. Hulegu moved slowly but inexorably westwards.² In 1256, he defeated the Assassins in Alamut, and two years later he took Baghdad, capturing the Abbasid caliph and putting an end to any fiction of a unified rule over all the Islamic lands (Figure 4.1).³ Hulegu, sanctioned with the title of *ilkhān* (Subordinate Khan), then set up his own line in the area.⁴ Continuing the Mongol custom of transhumance (the practice of moving livestock from one grazing ground to another in a seasonal cycle, typically from lowlands in winter to highlands in summer), the Ilkhanids wintered in Baghdad and summered in the pastures of northwestern Iran. Baghdad, therefore, was not totally "destroyed" as contemporary chroniclers say, and the city soon regained its pre-eminence as a major center of intellectual activity and artistic production.⁵

The Ilkhanids' first summer capital was the city of Tabriz,⁶ but Hulegu's grandson Arghun (r. 1284-91) selected a new site 350 km/220 miles further to the southeast en route to Qazvin in a pastured plain known as Qonqor Ölong (the Prairie of the Alezans). His son Uljaytu (r. 1304-17) enlarged the site, such that the city created by royal edict and dubbed Sultaniyya (the imperial) was said to have rivaled the old capital of Tabriz.⁷ Construction at Sultaniyya began in 1305, and the enclave soon included a citadel with bastions, mosques, madrasas, hospices for Sufis, markets, baths, hospitals, palaces, and residences. Virtually all of the once-renowned city has been destroyed, except for the small tomb Chelebi Ughlu built c. 1310 with its adjacent hospice added in the 1330s⁸ and the largest building—the undisputed gem of extant Ilkhanid architecture and a masterpiece of world architecture—the mausoleum that Uljaytu erected for himself (Figure 4.2).⁹

Like the name of the newly founded capital, everything about Uljaytu's mausoleum there is grand. The main part of the building is a huge octagon, measuring 38 m/125 ft in diameter. It is oriented cardinally, probably in deference to Mongol custom in which buildings faced the south (presumably to accord homage to the prestigious north), rather than adhering strictly to Muslim religious custom in which religious buildings face the qibla, here the southwest (Figure 4.3). The north wall of the structure projects laterally to meet the side walls, with stairs to the upper stories filling the triangular spaces in the corners. Another turret stair giving access to the galleries occupies the southwest corner (Figure 4.4).

On the exterior, the tomb's walls are articulated with blind reveals that are left undecorated at the bottom, suggesting that subsidiary structures abutted the building on several sides. In the upper story,

02 Kasım 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

تاریخ اولجایتو

تاریخ اورنگ‌زیب - ۲

تاریخ اورنگ‌زیب - ۲

پادشاهی سلطان خداینده یا خربنده، یکی از آخرین پادشاهان شاخص سلسله ایلخانان ایران، این کتاب گزارش دقیق و منظم حوادث عصر سلطان محمد اولجایتو است. مؤلف، پس از درگذشت اولجایتو (۷۱۸ ق)، نگارش کتاب را به پایان رسانده است. وی تا آخرین روز حکومت اولجایتو پیش آمده، اما از ذکر حوادث مربوط به محاکمه و قتل خواجه رشیدالدین، که در اوایل حکومت سلطان ابوسعید رخ داده، خودداری کرده است (آل داود، ص ۹۹؛ مرتضوی، ص ۴۹۵).

اهمیت تاریخ سلطان اولجایتو از این نظر است که از مرگ غازان خان تا آغاز پادشاهی ابوسعید (۷۰۴-۷۱۸ ق) را دربر می‌گیرد؛ این در حالی است که خواجه رشیدالدین فضل‌الله، صاحب کتاب جامع‌التواریخ، تاریخ غازانی را که مربوط به دوران ایلخانان بزرگ است با مرگ غازان خان، برادر بزرگ اولجایتو، به پایان برده است (کاشانی، ص ۱۶).

بیکربندی

این کتاب شامل سه بخش: مقدمه و مقله و خاتمه است و جز در مواردی عنوان و سرفصل دیگری در کتاب وجود ندارد (همبلی، ص ۱۲). در مقدمه (ص ۱-۱۰)، نخست مطالبی کلی درباره خانواده اولجایتو، نیاکان، فرزندان، زنان او آمده و امرای بزرگ آن عصر معرفی شده و شرح وقایع از زمان تولد اولجایتو آغاز شده است. در «مقاله» (ص ۱۰-۲۲۷)، حوادث تاریخی از روز وفات غازان خان تا وفات و سلطنت اولجایتو به ترتیب سنواتی گزارش شده است. خاتمه کتاب (ص ۲۲۷-۲۴۳) در شرح صفات حمیدل سلطان محمد خداینده است. مؤلف پاره‌ای از روایات و حکایاتی را که در افواه مردمان آن روزگار، از بزرگواری‌ها و بخشش‌های این پادشاه، جاری بوده گردآوری و در این بخش درج کرده است (آل داود، ص ۹۹).

بخش «مقاله»ی کتاب مشتمل بر این عناوین و موضوعات است: «ذکر مبادی ولادت شاهزاده جهان، ماده امن و امان، فیض رحمت رحمان و اثر خاصیت یمین قدم مبارکش» (ص ۱۶-۱۵۶)؛ «ذکر شرح بعضی از وقایع ملک عزالدین و پدرش، شیخ جمال‌الدین، با ولات جزیره هرمز و سواحل دریا به عهد دولت اتابک مظفرالدین ابوبکر بیض‌الله غرته»

تاریخ‌نامه، درباره دوران پادشاهی اورنگ‌زیب گورکانی و جانشینان او، به فارسی، اثر مؤلفی ناشناس.

این کتاب مشتمل است بر وقایع تاریخی از زمان لشکرکشی اورنگ‌زیب گورکانی (حک: ۱۰۶۸-۱۱۱۸ ق) به سوی دکن برای تنبیه مخالفان و دفع هرج و مرج در بنگال تا مسلط‌شدن مهابت جنگ بر صوبه بنگال و بهار (سیدحسین‌زاده، ذیل «تاریخ اورنگ‌زیب»). در تذکره مورخان چودهری (ص ۱۱۱)، کتابی با عنوان اورنگ‌زیب کی عهد کی تاریخ معرفی شده که به گفته چودهری بیش‌تر مطالب آن از منتخب‌اللباب محمدهاشم خوافی خان نظام‌الملک (۱۰۷۴-۱۱۴۴ ق) گرفته شده است. احتمالاً، این کتاب همان تاریخ اورنگ‌زیب است، که در این صورت تاریخ تألیف آن را باید پس از قرن یازده هجری دانست (سیدحسین‌زاده، همان‌جا؛ برای اطلاع بیش‌تر در این باره ← منزوی، ۱۳۷۴، ج ۱۲، ص ۱۸۵۵). نسخه‌ای از این اثر در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۵۴۱۰ نگاهداری می‌شود (دانش‌پژوه، ج ۳، ص ۱۶؛ منزوی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۱۱۶۰-۱۱۶۱؛ سیدحسین‌زاده، ذیل «تاریخ اورنگ‌زیب»).

منابع

چودهری، نبی احمد صاحب سندیلوی (۱۲۸۸ ق). تذکره مورخین، کراچی، اقبال پبلشرز؛ دانش‌پژوه، محمدتقی (۱۳۷۵ ق). فهرست نسخه‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، تهران، دانشگاه تهران؛ سیدحسین‌زاده، هدی (۱۳۸۷). «تاریخ اورنگ‌زیب»، دانشنامه زبان و ادب فارسی در شبه‌قاره، به سرپرستی علی‌محمد مؤذنی، تهران، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ج ۴؛ منزوی، احمد (۱۳۶۲). فهرست مشترک نسخه‌های خطی پاکستان، اسلام‌آباد، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان. منزوی، احمد (۱۳۷۴). فهرستواره کتاب‌های فارسی، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.

تاریخ اورج‌بیگ ← تواریخ آل عثمان

تاریخ اولجایتو

تاریخ‌نامه، درباره دوران سلطان محمد اولجایتو، اثر ابوالقاسم کاشانی (کاشانی، عبدالله بن محمد^ع)، در قرن ۸ ق.

کلیات

تاریخ اولجایتو اثری است منحصر به فرد و ارزنده در تاریخ

Olcaytu

Argun'un eđlis
Gāzān'ın kardeđi

22 SUBAT 1993

Browne
L.H. Persia, III. 46-51

891.59

MADDE YAYIMLANDIQTAN
SONRA QELB DOKUMAN

02 DEK 1992

R276 Mongols in Iran: Chingiz Khan to Uljaytu,
1220-1309 / Kolbas, Judith. London, 2006
May, Timothy. *Journal of Asian Studies*, 67 i (2008),
pp.296-298 (E)
Di Cosmo, Nicola. *Journal of the Royal Asiatic Society*,
17 i (2007), pp.86-89 (E)
Buell, Paul D. *Numismatic Chronicle*, 167 (2007),
pp.359-360 (E)

Iran
Olcaytu

MADDE YAYIMLANDIQTAN
SONRA QELB DOKUMAN

11 2 MARS 2009

Olcaytu Han

2798 MITCHELL, Colin P. Out of sight, out of mind: Shah
Mohammad Khodābanda and the Safavid *Dār al-enšā*.
Studies on Persianate Societies, 3 / 2005 (2008)
pp.66-98.

Muhammad
Shah
Olcaytu

تاریخچه گنبد سلطانیه یا مقبره اولجایتو سلطان
محمد خدا بنده: نخجوانی، حسین
نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی
ش: ۲، س: ۶، تیر، مرداد، شهریور ۱۳۳۳، ص:
۱۸۹ - ۱۹۳

Olcaytu

02 MART 1994

OLCAYTU
HAN

500. MELVILLE, Charles. "The Itineraries of Sultan Öljeitü, 1304-16". *Iran* 28 (1990) pp. 55-70.

L'auteur étudie dans cet article la nature du gouvernement itinérant du sultan mongol, Öljeitü (1304-1316), en le comparant, non seulement aux autres souverains d'origine nomade mais aussi aux souverains de l'Europe médiévale. La source principale de cette étude est le *Tarikh-e Öljeitü* d'Abu'l-Qasem Kashani. En reconstituant de manière précise les itinéraires d'Öljeitü (lieux, dates, durée des voyages), l'auteur dégage un schéma général: les voyages sont annuels, essentiellement entre quartiers d'hiver, *qishlaq* (Ujan et Sultaniyya) et quartiers d'été, *yailaq* (Arran, les steppes du Mughan, le sud du Kur et de l'Aras et les faubourgs de Baghdad); cependant, ce schéma n'était pas suivi lorsque le sultan était en campagne. L'auteur souligne des points intéressants comme par exemple la décision de transhumance (*kush kardan*). La description de l'*ordo*, montre qu'il s'agissait d'une véritable cité mobile avec ses marchés, ses mosquées, ses quartiers pour les artisans et un centre administratif avec

ministres, secrétaires, fonctionnaires, religieux. Alors que la plupart des déplacements de Ghazan Khan étaient motivés stratégiquement, l'auteur souligne qu'Öljeitü, qui n'avait pas de goût pour les aventures militaires, avait plutôt tendance à se déplacer en fonction de ses propres inclinations; contrairement aux souverains européens tels les Plantagenets ou les Ottoniens, ces déplacements n'avaient pas pour objet de projeter son autorité sur les populations. Le règne d'Öljeitü illustre la persistance de pratiques nomades de gouvernement en pays sédentaire. Cet intéressant article comporte en annexe une "géo-chronologie" de tous les déplacements du souverain et une carte.
D. A.

رسالة « فواید » اولجایتو: رحیم لو، یوسف
نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی
ش: ۱۰۶، س: ۲۵، تابستان ۱۳۵۲، ص: ۱۳۵ - ۱۵۶

Olcaytu

300. RAŠID al-DIN FAZLOLLĀH HAMADĀNI. *Savāneh al-afkār-e rašidi*, M. T. Dāneš-Pāzūh, éd. et introd. Téhéran, Dānešgāh-e Tehrān, 1358, LIII-348 p. facsim. Enteshārāt-e Ketābxāne-ye Markazi va Markaz-e Asnād, 28, Majmu'e-ye āšār-e Rašid al-din Fazlollāh Hamadāni, 5.

- Rašid al-Din Fazlollāh Hamadāni

- Olcaytu

- Gyasoddin Hamadani

③

Recueil de 54 lettres écrites (sauf quatre, qui sont des réponses à l'A.) par Rašid al-din (645/1247-718/1318), pendant son vizirat sous Oldjaitu; à certains de ses fils, à des savants et à des personnes de l'administration. Ces lettres ont été rassemblées et copiées par Šams al-din Mohammad Abarquhi, qui les a dédiées au fils de Rašid al-din, Qiyās al-din Mohammad (donc avant 737/1336). Ce recueil a déjà été publié une première fois à Lahore par Md. Šafi' en 1947, avec des notes de l'éditeur qui restent fort intéressantes. M. T. Dāneš-Pāzūh offre cependant une édition bien meilleure, car il a pu s'appuyer sur dix manuscrits (le plus ancien, Bibl. Malek, est de 928/1522) et sur diverses éditions partielles. Ces lettres font entrer dans la vie d'un homme éminent: il traite de la gestion de ses biens (immenses), prodigue ses conseils, s'intéresse aux questions théologiques de son temps. Il y a une grande richesse de renseignements à glaner dans ces écrits au double plan de l'histoire sociale et de la vie culturelle d'alors. M. T. Dāneš-Pāzūh, en présentant ces lettres, a largement débordé leur cadre et il vaut la peine de signaler certaines parties importantes de son introduction: le recueil des lettres et les aspects remarquables de leur contenu, les bibliothèques du *Rab'-e Rašidi* (voir ce vol. des *Abst. Ir.*, s.v.), les livres que Rašid al-din a écrits, les personnes qui l'y ont aidé, les nombreux personnages auxquels il a eu affaire, les questions spéculatives

auxquelles il s'est intéressé, les enfants connus de Rašid al-din, surtout Qiyās al-din. Aux index bien faits, l'éditeur a ajouté un lexique des termes et expressions d'ordre social et économique.
C. F.

OLCAYTU,

R. Burn,

"Coins of the Ilkhanis of Persia"

"ILKHANILIK"

pos.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

4202 BAUMANN, Brian. Whither the ocean? The *talū dalai* in Sultan Öljeitü's 1305 letter to Philip the Fair of France. *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 19 (2012) pp. 59-80. Discusses the meaning of the phrase. *Olcaytu* 150025

28 Temmuz 2015

This journal is printed on acid-free paper.
 Design: TopicA (Antoinette Hanekuyk), Leiden

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

The Library of Congress Cataloging-in-Publication Data
 are also available.

ISBN 90 04 11946 9

© Copyright by Koninklijke Brill NV,
 P.O. Box 9000, NL-2300-PA Leiden,
 The Netherlands

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
 translated, stored in a retrieval system, or transmitted in any form
 or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording
 or otherwise, without prior written permission of the publisher.
 Authorization to photocopy items for internal or personal use is
 granted by Brill provided that the appropriate fees are paid directly
 to Copyright Clearance Center, 222 Rosewood Drive,
 Suite 910, Danvers, MA 01923, U.S.A.
 Fees are subject to change.

PRINTED IN THE NETHERLANDS

The Mongol Empire and its legacy
 Ed. Reuven Amitai-Preiss
 David O. Morgan
 Leiden (Amisiz) DN: 79500

List of Maps and Figure	vii
List of Abbreviations	ix
Notes on Dates and Transliterations	xi
List of Contributors	xiii
Introduction	1
<i>Early History of the Mongol Empire</i>	
What the Partridge Told the Eagle: A Neglected Arabic Source on Chinggis Khan and the Early History of the Mongols	5
ROBERT G. IRWIN	
From <i>Ulus</i> to Khanate: The Making of the Mongol States, c. 1220–c. 1290	12
PETER JACKSON	
<i>The Mongols in the Middle East</i>	
Mongol Nomadism and Middle Eastern Geography: Qishlāqs and Tūmens	39
JOHN MASSON SMITH, JR.	
Mongol Imperial Ideology and the Ilkhanid War against the Mamluks	57
REUVEN AMITAI-PREISS	
The Īlkhān Öljeitü's Conquest of Gilān (1307): Rumour and Reality	73
CHARLES MELVILLE	
The <i>Āthār wa ahyā'</i> of Rashīd al-Dīn Faḍl Allāh Hamadānī and His Contribution as an Agronomist, Arboriculturist and Horticulturalist	126
A.K.S. LAMBTON	
The Letters of Rashīd al-Dīn: Īlkhānid Fact or Timurid Fiction?	155
A.H. MORTON	

21 OCT 2002

<i>The Mongols in China and the Far East</i>	
Mongol Empire and Turkicization: The Evidence of Food and Foodways	200
PAUL D. BUELL	
Notes on Shamans, Fortune-tellers and <i>Yin-Yang</i> Practitioners and Civil Administration in Yüan China	224
ELIZABETH ENDICOTT-WEST	
Qubilai Qa'an and 'Phags-pa bLa-ma	240
SH. BIRA	
Qubilai Qa'an and the Historians: Some Remarks on the Position of the Great Khan in Pre-modern Chinese Historiography	250
T.H. BARRETT	
<i>The Legacy of the Mongol Empire</i>	
China as a Successor State to the Mongol Empire	260
HIDEHIRO OKADA	
Some Comments on the Consequences of the Decline of the Mongol Empire on the Social Development of the Mongols	273
UDO B. BARKMANN	
How Mongol were the Early Ottomans?	282
RUDI PAUL LINDNER	
The Early History of the Moghul Nomads: The Legacy of the Chaghatai Khanate	290
HODONG KIM	
The Legitimacy of Khanship among the Oyrad (Kalmyk) Tribes in Relation to the Chinggisid Principle	319
JUNKO MIYAWAKI	
The Vicissitudes of Mongolian Historiography in the Twentieth Century	332
THOMAS N. HAINING	
Index	347

LIST OF MAPS AND FIGURE

Maps

Smith, "Mongol Nomadism and Middle Eastern Geography"	
1. Pastures of "Ādharbāyjan"	46
2. Pastures of Anatolia	50
3. Pastures of "Khurasan"	53
4. Mongol Winter Pastures in the Middle East	55
Melville, "The Īlkhān Öljeitü's Conquest of Gilān"	
1. The Campaigns of Chūpān	90
2. The Expedition of Tūghān and Mu'min	92
3. Öljeitü's Expedition	106

Figure

Jackson, "From <i>Ulus</i> to Khanate" The Mongol Imperial Dynasty	38
---	----

OLCAYTU

نشریه

دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز

تابستان ۱۳۵۲

سال ۲۵ - شماره مسلسل ۱۰۶

نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز

تابستان ۱۳۵۲ - شماره مسلسل ۱۰۶

UNIVERSITÉ DE TABRIZ

REVUE

DE LA

FACULTÉ DES LETTRES
ET SCIENCES HUMAINES

Eté 1973

XXVe année - Serie : N° 106

رساله «فواید» اولجایتو

دکتر یوسف رحیم‌لو

پیش‌گفتار :

سلطان محمدخدا بنده ملقب به اولجایتو (فرخنده) از آن زمامداران است که دوران فرمانروائی شان نقطه عطفی در تاریخ تحولات فکری این بوم و بر محسوب تواند شد.

اگر سلف و برادر او غازان به یاساها و اصلاحاتش آوازه یافته ، اولجایتو نیز به انتخاب طریقه تشیع و ترویج مسالمت آمیز آن شهره گردیده است . در بررسی استقرار تشیع به عنوان آیین رسمی ایران در عهد صفوی به یقین نمی توان اولجایتو و محیط مذهبی عصر او را همچون پیشاهنگ و تمهید زمینه نادیده گرفت .

در خصوص مناقشات مذهبی عصر اولجایتو و اجتهاد و تحقیق شخص خود او و انتخاب و ترویج مذهب شیعه از جانب وی و تغییر و تبدیل خطبه و سکه به نام امامان دوازده گانه ، اغلب مورخان معاصر سلطان^۱ ، به جز ابوالقاسم عبدالله کاشانی^۲ ، به اشارت قناعت کرده اند . تفصیل ما وقع در آثار دوره های پسین دیده می شود^۳ .

مورخان عصر ایلخانی و پس از آن ، عموماً خدا بنده را پادشاهی علوم دوست و علمانواز و دانش پرور ، عادل و باذل و مبارک قدم ، دستدار اهل

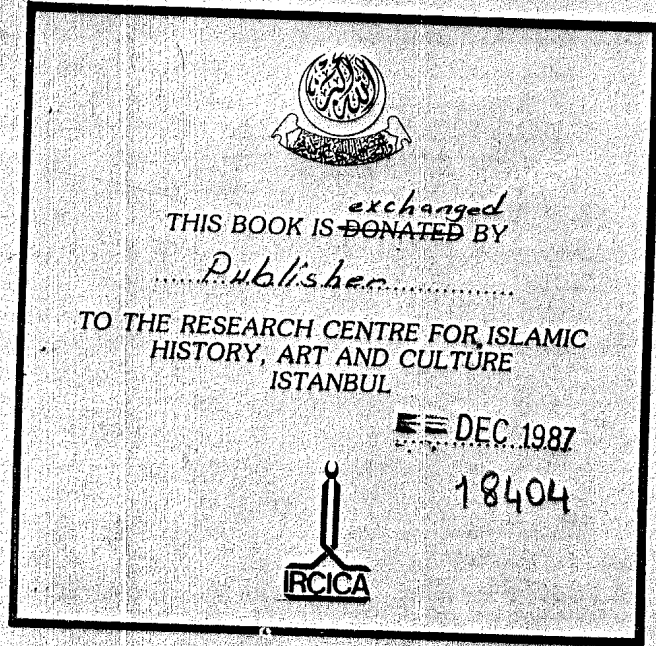

السيرة الذاتية
(أسرة هولاكو خان)

١٤٠٧ هـ - ١٩٨٧ م

U 8 NISAN 1995

منشورات مركز الوثائق والدراسات الإنسانية
جامعة قطر

٣٨٦	..... سياسة أوجلايتو الخارجية
٣٨٧	..... أ - علاقته بمغول دشت القيقاق
٣٨٨	..... ب - علاقته بالغرب المسيحي
٣٨٩	..... ج - علاقته بالناصر محمد بن قلاوون
٣٨٩	..... حملته على سورية
٣٩١	..... تنصيب الأمير أبي سعيد بن أوجلايتو واليا على خراسان
٣٩٢	..... بدء النزاع بين الوزيرين رشيد الدين وعلى شاه
٣٩٤	..... تدخل السلطان أوجلايتو لفض الخلاف بين الوزيرين
٣٩٥	..... مرض رشيد الدين واحتجابه في منزله
٣٩٦	..... دأب على شاه على الدس لرشيد الدين
٣٩٧	..... السلطان أوجلايتو يتغير على رشيد الدين
٣٩٨	..... وفاة السلطان أوجلايتو
٣٩٩	..... عودته إلى مذهب التسنن قبيل وفاته
٤٠٠	..... الحوادث والنوادر التي حدثت في عهده
٤٠١	..... أهم الآثار التي خلفها أوجلايتو
٤٠٢	..... تكليف أوجلايتو وزيره رشيد الدين بإتمام كتاب جامع التواريخ

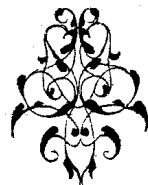
الفصل السابع
محمد خدابنده أوجلايتو

٣٤٥	..... ذكر نسبه
٣٤٦	..... الروايات المختلفة حول تسميته
٣٤٧	..... توليته العرش
٣٤٩	..... تنظيم شئون الدولة
٣٥٠	..... التفكير في وضع أساس لاتحاد جميع حكام المغول برعاية أوجلايتو
٣٥١	..... تشييد مدينة السلطانية
٣٥٣	..... تدبير مؤامرة ضد الوزيرين وتبرئة ساحتهما
٣٥٤	..... فتح جيلان
٣٦١	..... فتح هراة
٣٦٦	..... الوزير رشيد الدين يبرى اثنين من كبار علماء الشافعية
٣٦٧	..... تحول أوجلايتو إلى المذهب الشيعي
٣٧٣	..... التغييرات التي طرأت نتيجة تشيع أوجلايتو
٣٧٤	..... اضطراب أحوال الوزير سعد الدين الساوجي
٣٧٥	..... ظهور على شاه الجيلاني منافسا لسعد الدين
٣٧٦	..... ارتفاع شأنه عند الإيلخان
٣٧٦	..... موقف الوزير رشيد الدين من على شاه
٣٧٧	..... تطاول سعد الدين على رشيد الدين ، واتساع شقة الخلاف بينها
٣٧٧	..... اشتداد غضب أوجلايتو على سعد الدين بسبب إهانتته رشيد الدين في محضر السلطان
٣٧٧	.....
٣٧٨	..... نهاية الوزير سعد الدين الساوجي
٣٧٩	..... تولية على شاه الجيلاني منصب الوزارة مشاركا رشيد الدين
٣٨٠	..... واقعة مقتل نقيب الأشراف تاج الدين أبي الفضل
٣٨١	..... اتهام رشيد الدين بقتل نقيب الأشراف
٣٨٦	..... تقديم كتاب تاريخ وصاف في صورته النهائية إلى أوجلايتو

(1844-1908)

RECUEIL DE TRAVAUX D'ÉRUDITION
DÉDIÉS A LA MÉMOIRE D'HARTWIG DERENBOURG
PAR SES AMIS ET SES ÉLÈVES

ANGERS. — IMPRIMERIE A. BURDIN ET Cie, 4, RUE GARNIER.

PARIS
ERNEST LEROUX, ÉDITEUR
28, RUE BONAPARTE, VIe
1909

اطلع على هذا الكتاب ان رأى في بعض الفاظه لحنًا فلا يلومنى عليه
لاننى استخرجت آياته وشواهد حسب ما وجدت في التورية وفي غيرها
من الكتب لم اتبع في ذلك تزيين لفظ ولا تحريفه واما ساير الاقوال
التي فلتها من ذاتى فاني فيما لحت فيها خلوت من النحو واللغة اذ لست
ممن يصلح لذللك لآكن لما رايت ان الدهر كليل والفهم عليل ورسم
العلم دارس في قطونا ونوره خفى طامس عندنا والعلم قد عدم في تُغرنا
فاللفت [sic] هذا الكتاب وجعلته عَدَّة المناظرات والاحتجاج فنسئل الله
تعالى بمنه وفضله ان يمن عليّ برحمته وان يخرجني من ارض [f. 55 v°]
الشرك الى بلاد المسلمين واليه نرغب ان يجبر الكسر ويبدل العسر
باليسر واذا صاعق البلا ان يضاعف لاجر انه قريب مجيب وهو
حسبي ونعم الوكيل ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم وصلى الله على
سيدنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم تسليماً * وكان الفراغ من تأليفه
بمدينة وشقه يوم الخميس من ربيع الاول [sic pro الاول] موفق لشهر
ينير ماض منه ستة وعشرين يوماً عام اثنين وستين وسبع مئة [sic] نفعنا
الله به امين

Une inscription du sultan mongol Uldjaitu.

L'épigraphie musulmane de la Perse a été fort négligée jusqu'ici. Ce grand pays, si riche en monuments du moyen âge, ne nous a livré que quelques inscriptions des dynasties bouyide, turcomane et sélévide; encore la plupart de ces textes n'ont-ils pas été soumis à une étude vraiment critique. Alors que la numismatique de toutes les dynasties persanes a fait l'objet d'un grand nombre de travaux, je crois que nous ne connaissons encore aucune inscription, provenant de la Perse, au nom des deux plus puissantes dynasties musulmanes de ce pays, celle des Seldjoukides et celle des Houlagouïdes¹. Le présent travail est un modeste essai en vue de combler cette lacune.

La grande Mosquée d'Ispahan appelée Djum'ah, c'est-à-dire Mosquée de la congrégation du vendredi², possède un mihrab en faïence émaillée, richement décoré de rinceaux et d'inscriptions (fig. 1 et 2)³.

Ce monument comprend une petite niche de prière ou *qiblah*, flanquée de deux colonnettes à chapiteau bulbeux⁴, sur les-

1. J'ai publié récemment une courte inscription de l'époque houlagouïde, provenant de Selmas en Perse, mais elle n'est pas au nom d'un sultan de cette dynastie; voir Lehmann-Haupt, *Materialien zur älteren Geschichte Armeniens, Arabische Inschriften*, n° 15.

2. Sur cette Mosquée, voir Chardin, *Voyage en Perse*, éd. Langlès, VIII, p. 1 suiv.; Coste et Flandin, *Monuments modernes de la Perse*, p. 21, pl. IV et V; Gayet, *L'art persan*, p. 161 suiv.; Saladin, *Manuel d'art musulman*, fig. 253 suiv., p. 331 suiv. et *passim*.

3. La figure 1 reproduit une petite photographie de M. Gervais-Courtellemont, qui m'a été communiquée par M. Saladin; les inscriptions y ont été lues à la loupe et non sans peine. La fig. 2. est un schéma de la disposition du décor et des textes. Les caractères de ces derniers paraissent bien conservés, à part quelques parties frustes, et se liraient facilement sur une photographie plus grande. On excusera les lacunes d'un travail fait sur un document insuffisant.

4. La colonnette et le chapiteau de gauche ont disparu.

نهاية الأرب

في

فتوح الأرب

Alcaytu, 413-420

تأليف

شهاب الدين أحمد بن عبد الوهاب النويري

٦٧٧-٥٧٢٢

الجزء السابع والعشرون

تحقيق

دكتور سعيد عاشور

مراجعة

دكتور محمد مصطفى زيادة

دكتور فؤاد عبد المعطي الصياد

Dietrich Reimer Verlag

Berlin

1400 - 1980 M

فتوقف عن اتباع من انهزم . ثم سار إلى حمص وبها الخزائن السلطانية فسلمها إليه وإلى حمص من غير ممانعة ، وأخرج إليه مفاتيح البلد فتسلمها ، وأمن أهلها . ورحل منها إلى دمشق ونزل بالغوطة وهي أحد مستنزهات الدنيا الأربعة ، وخرج إليه أكابر دمشق بالتقدم والتحف والهدايا . وتعرض من في عسكره من الأرمن إلى المدارس والمساجد والجامع بجبل الصالحية وخرابه وحرقه . ورتب الأمير سيف الدين قفجاق لتحصيل الأموال من الدماشقة ، فأخذ في جبايتها فجبي من الأموال ما لا يحصى كثرة . ورسم بمحاصرة القلعة فحوصرت وبها الأمير علم الدين سنجر أرجواش المنصوري فحفظها فلم يتمكن غازان منها ولما اشتد الحصار خشى أرجواش أن يتمكن التتار من القلعة بما حولها من البنيان ، فهدمه جميعه ، فكان من جملة ما هدم دار السعادة وهي الدار التي يسكنها نواب السلطنة ؛ ودار الحديث الأشرفية ، والمدرسه العادلية ، ودار تعزف بالزين الحافظي ، وطواحين باب الفرج ، وغير ذلك مما جاور القلعة . وجاء رجل منجنيقى فالتزم لغازان بأخذ القلعة ، وقرر أن ينصب المجانيق عليها في جامع دمشق ، فأجمع أرجواش رأيه أنه متى نصبت المجانيق بالجامع رمى عليها بمجانيق القلعة . وكان ذلك يؤدي إلى هدم الجامع ، فانتدب رجال من أهل القلعة بعد أن تبيأت أعواد المجانيق ولم يبق إلا رميها وخرجوا بحمية الإيمان ، وجمعوا الجامع ومعهم المياسير ، فأفندوا مارتبه التتار وهيؤوه من أعواد المجانيق ، ثم جددوا غيرها واحترزوا عليها . فانتدب رجل من أهل القلعة ، وبذل نفسه والتزم بقتل المنجنيقى ، وخرج إلى الجامع والمنجنيقى بين المجل ، فتقدم إليه وضربه بسكين

فقتله ، وهجم رجال القلعة فنشرت الناس عن القاتل وحماه أصحابه فجاء إلى القلعة ويطلب مادبروه من عدل المجانيق ونصبها على القلعة . وكتب غازان إلى سائر نواب القلاع والحصون الشامية والساحلية في تسليمها فما أجابه أحد إلى تسليم ما بيده ، وتربصوا ثقة بالله تعالى ثم بالعساكر الإسلامية أنها لا تتأخر عن دفع غازان . وتقدم بكتابة القرارات وابتدأها بقوله بعد البسملة : بقوة الله تعالى وميامين الملة المحمدية ، وأظهر فيها شعائر الإسلام واتباع السنة . هذا وأعماله تناقض أعماله لأنه رضى بما فعله الأرمن من الفساد . ثم رتب الأمير سيف الدين قفجاق قبجق في النيابة عنه بالشام ، ورتب الأمير سيف الدين بكتمر السلحدار في النيابة بالممالك الحلبية والحموية وحمص ، ورتب الأمير فارس الدين البكي الساق في النيابة بالممالك الطرابلسية والصفدية والفتوحات والسواحل ، وجعل الأمير يحيى ابن جلال الدين على جباية الأموال ، ومرجع نواب الممالك إليه ، ووجد من عسكره عشرين ألف فارس صحبة بولاي (١) وانشقوا (٢) وجحك وهولاجو ، فنزلوا الأغوار ، وشتوا الغارات ، فانتهت غاراتهم إلى القدس وبلد الجبل ونابلس ووصلوا إلى غزة ، وقتلوا بجامعها خمسة عشر نفرا .

ورحل غازان عائدا إلى الشرق في منتصف جمادى الأولى ، وترك نائبه قطوشاه يحاصر قلعة دمشق ، فحصرها أياما فلم يتمكن منها ،

(١) يكتبه رشيد الدين مولاي (أنظر جامع التواريخ ، داستان غازان خان ، ص ١٢٢) .
(٢) يكتبه رشيد شينقا ، (أنظر نفس المصدر ونفس الصفحة) .

تاريخ الدولة المغولية في إيران

دكتور

عبد السلام عبدالعزيز فهمي

استاذ الدراسات الشرقية المساعد
جامعة عين شمس

١٩٨١

6848

955.01

F.E.H.I

دارالمعارف

٢١٥

ويعد أولجايتو ثامن الحكام الايلخانيين في إيران والعراق ، وهو ثالث أبناء أرغون خان وأول حاكم مغولي يعتنق المذهب الشيعي . وتسمى بمحمد ، واستبدل لقبه المغولي بلقب اسلامي فأصبح « خدابنده » (أى عبد الله) ، كما تلقب بغياث الدنيا والدين . فعرف باسم « السلطان محمد خدابنده أولجايتو » . ونظرا لاعتناق أولجايتو المذهب الشيعي ومحاولته نشره في مملكته ، فإن العامة من الشعب الذين كانت غالبيتهم من أهل السنة ، أطلقوا عليه لقب « خرينده » (وكلمة خر بمعنى الحمار في الفارسية) استهزاء منه . فثاروا لشأنه وتصرفاته وقد أورد شرف الدين خان البولييسي رواية أخرى تقول ان سبب تسمية هذا السلطان بلقب خرينده هو انه بعد وفاة أبيه كان قد هرب خوفا من غازان خان الى نواحي شيراز وكرمان ، واختلط عنسك بالخريندكية والمكاريين (أى الحمارين والبهالين) ، وأمضى وقتا غير قليل معهم في التردد على هرمز وما حولها ، فأطلق الناس عليه لقب « خرينده » (الحمار) (٣٢) . وعندما بدأ أولجايتو يزاول نشاطه في الحكم ، كان أول قرار أصدره هو التزام كافة المغول باعتناق الدين الاسلامي الحنيف ، وأنه يدين الدولة الرسمي . كما كان قراره الثاني هو الإبقاء على « خواجه رشيد الدين فضل الله الهمداني » في منصب الوزارة ، ويعاونه في عمله خواجه سعد الدين محمد الساوجي .

السلطان أولجايتو وانتصاره للمذهب الشيعي :

يجدر بنا الإشارة الى الأسلوب الذي أدى الى اعتناق أولجايتو بين أرغون الدين الاسلامي الحنيف وانتصاره لمذهب آل البيت . ولد أولجايتو ، شأنه شأن كافة المغول لا دين له ، وعادة ما يتلقفه رجال الدين من كافة الأديان والعقائد يحسنون له معتقدتهم ويقبحون له الأديان الأخرى . أما أولجايتو فإنه قد وقع تحت تأثير ديانة أمه « أروك خاتون » وكانت مسيحية نسطورية من أميرات قبيلة الكراييت ، فعمدته وأسمته « نيقولا » . ونظرا لتعلقه الشديد بأمه فإنه استمر على ديانته المسيحية حتى وفاتها . ثم أسلم بعد ذلك وهو لا يزال شابا في مقتبل العمر نتيجة تأثير إحدى زوجاته المسلمات

(٣٢) شرف الدين خان البولييسي : شرفنامه ، الجزء الثاني ، الترجمة العربية ، ص ٢٠ .

٢١٤

تعوزها المرونة والطواعية . ولم يكن ثمة مجال لنشوء حياة فكرية مستقلة بين المغول . فأقبلوا على الفارسية وتراثها والاسلام وحضارته حتى أصبحوا قوة جديدة للاسلام والمسلمين .

وكانت علاقة السلطان محمود غازان خان بدول أوروبا المسيحية تدل على حنكة سياسية وبراعة دبلوماسية . فحاول اتباع سياسة أسلافه في إيجاد تحالف عسكري مع الدول الأوروبية ضد المماليك . فاجرى اتصالات مع الامبراطور البيزنطي « اندرينيكوس الثاني » . وملك فرنسا « فيليب الرابع » . وملك إنجلترا « إدوارد الأول » وملك أراجون (جزء من دولة إسبانيا الحالية) « جيمس الثاني » . وكانت بينه وبينهم مراسلات وبعثات ، إلا ان جهوده في هذا المضمار لم تأت بنتائج ايجابية لعاملين أساسيين . وعمسا اسلام مغول إيران وانشغال الدول الأوروبية بمشاكلها الخاصة وانصرافهم الى المخاصمات والعداوات وتطور الناحية الصليبية عندهم آخر الامر .

محمد خدابنده أولجايتو (٧٠٣ - ٧١٦ هـ) :

خلف أولجايتو أخاه غازان خان على العرش بعد وفاته تاركا الدولة الايلخانية وهي في أوج عزها ومجدها . وكان أخوه السلطان محمود غازان خان قد اختاره وليا لعهد اثناء حياته . واقطعه حكومة خراسان فعاش فيها يدير شئونها . ولم يكن أولجايتو في العاصمة تبريز عندما توفي غازان خان . بل كان يدير إحدى المعارك على تخوم الهند . وعلى عادة مغول إيران فإن الأمراء الايلخانيين انقسموا الى فريقين . كل فريق اختار أميرا لتتصيه ايلخانا . فكانت جماعة على رأسها الأمير « مولاي » تحبذ اعتلاء أولجايتو العرش . والاخرى يتزعمها الأمير « عرقداق » تسعى لتتصيب الأمير « الافرنك بن كيخاتو خان » . وتمكن أولجايتو من الوصول الى السلطة دون اراقة دماء ، ذلك أنه أرسل في الخفاء جماعة استطاعت ان تغتال كل من الافرنك وعرقداق وأنجزت عملها في هدوء وسرية كاملة (٣١) . واعتلى أولجايتو العرش الايلخاني في مدينة « أوجان » في احتفال رسمي في ١٥ ذى الحجة سنة ٧٠٣ هجرية (٢١ يولية سنة ١٣٠٤ م) . ولم يكن عمره قد تجاوز الرابعة والعشرين .

(٣١) حبيب الله شاملوئي : تاريخ إيران ، ص ١٥٤ .

JOURNAL ASIATIQUE

OU

RECUEIL DE MÉMOIRES

D'EXTRAITS ET DE NOTICES

RELATIFS À L'HISTOIRE, À LA PHILOSOPHIE, AUX LANGUES
ET À LA LITTÉRATURE DES PEUPLES ORIENTAUX

NOTICE

SUR LE CACHET DU SULTAN MOGOL

OLDJAÏTOU KHODABENDÈH

PAR M. SIOUFFI

(EXTRAIT DU N° DE SEPTEMBRE-OCTOBRE 1896)

PARIS

IMPRIMERIE NATIONALE

M DCCG XCVI

- Olcaytu

25 TEMMUZ 1992

الفصل السابع
ايران في عهد خلفاء هولاءكو
اباقا خان ٦٦٣-٦٨٦هـ / ١٢٦٥-١٢٨٧م

خلف اباقا خان والده هولاءكو في حكم ايران وسائر الممالك التي كانت ضمن متصرفات هولاءكو التي شملت اقاليم ايران والدولة العباسية سابقا و الاناضول وبسبب اخلاص "اباقا" لسياسة والده فقد ابقى هذا الايلخان على معظم رجال الادارة السابقة فاحتفظ بشمس الدين الجويني في ديوان المماليك وبعلاء الدين الجويني على ولاية العراق ولكنه اختار تبريز على مراغة عاصمة لحكمه^(١) ويقضي الشتاء في ايران وبغداد والصيف في "آلاتاغ" و"سياه كوه"، تزوج اباقا خان في السنة الاولى من حكمه من ابنة امبراطور الروم الشرقية "ميشيل يالئو لوكوس"^(٢) ويروى ان هولاءكو طلب في اواخر حياته من الامبراطور ميشيل تزويجه من احدى بناته وارسل الامبراطور ابنته مريم^(٣) مع هدايا كثيرة الى ايران وعندما وصلت مريم الى القيسارية توفي هولاءكو ولم يكن في المقدر الرجوع الى موطنها وواصلت سيرها الى ايران وتزوج "اباقا" خان مريم واعتنق المسيحية نزولا عند رغبة زوجته المسيحية مريم التي اشتهرت بصيتها في ايران باسم "تسيينة"^(٤) ولكن الحقيقة ان اسمها الاصلي هو مريم ودسببنة لغة يونانية تعني الاميرة^(٥) عندما تسلم اباقا خان الحكم واجه مشكلات ومعضلات كبيرة وصرف اكثر ايام حكمه بالحروب والقتال ضد ابناء عمومته الذين كانوا يطمعون في متصرفات والده فيما وراء النهر واذربيجان وخراسان وكرجستان.^(٦)

حاول اباقا خان ان ينتقم من هزائم والده امام المسلمين في سورية وفلسطين بقيادة سيف الدين قطز والظاهر بيبرس ولهذا اراد ان يوجه جهوده مع سلاطين اوربا في حلف ليقتضوا على الممالك الاسلامية عامة ومصر خاصة ولأجل ذلك ارسل السفراء الى البابا كلمان الرابع سنة ٦٦٦هـ / ١٢٦٨م يطلب مساعدته لتاليب ملوك اوربا على المسلمين بهدف استرجاع الاماكن المقدسة في فلسطين وقد وعد البابا مساعدته وحمايته بمعاوضة الملوك المسيحيين له امام المسلمين وارسل البابا عدد من القساوسة والمبشرين المسيحيين الكاثوليك الى مدن ايران المختلفة^(٧) واستمرت محاولات اباقاخان في مراسلة ملوك اوربا فأرسل وفدا الى ملك ارغون وطلب منه بناء على توصية البابا مساعدته للدخول في حرب مع المسلمين ولكن ملك ارغون لم

180194

Abaka
Gazan Khan
Olcaju Khan
Ebu Said Bahadır Khan
Ilhanlılar

موسوعة
تاريخ ايران السياسي

من قيام الدولة الصفارية الى قيام الدولة الصفوية

08 MAYIS 2009

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

تأليف

د. حسن كريم الجاف

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	180194
Tas. No:	955 CAF.M

المجلد الثاني

الدار الحربية للموسوعات
1428/2008 Beyrut

162. KOLBAS, J. *The Mongols in Iran. Chingiz Khan to Uljaytu 1220-1309*. London - New York, Routledge, 2006.

Cet ouvrage restera longtemps une référence en ce qui concerne l'histoire monétaire à l'époque mongole tant en termes de production que de circulation en Iran et en Asie centrale au XIIIe siècle. Dans cette étude, J. K. nous donne à lire une excellente analyse des monnaies de cette époque, ce qui permet d'explicitier l'histoire complexe de la politique financière des Mongols au moment de leurs conquêtes vers les pays musulmans. Comme l'écrit l'A. dans sa préface (p. ix) : ce livre « explores the theory, the structure, and techniques of monetary policy in the southwestern portion of the Mongol empire », depuis les invasions de Chinggis Qan en 616H/1220 jusqu'à la fin du règne de Öljeitü (709H/1309).

L'ouvrage est divisé en deux grandes parties distinctes : partie I (*The Governors*, pp. 3-189), partie II (*The Khans*, pp. 193-380). Le premier chapitre de la partie I (Aristotle to Naşir al-Dīn Ṭūsī, pp. 3-30) présente une histoire générale de la politique monétaire dans la région, ceci avant les conquêtes mongoles. Ce chapitre est illustré par de nombreux tableaux sur les lieux de frappe, le poids, le métal, l'auteur de l'émission monétaire, etc. Le chapitre 2 (Yalavach, pp. 31-75) est particulièrement intéressant parce qu'il met en lumière les difficultés rencontrées par les Mongols pour établir une standardisation et des lieux de frappe de la monnaie. À ces difficultés, s'ajoutait la nécessité de constituer un appareil administratif chargé de recenser les populations, les terres et de lever les impôts, tâches qui demandaient un grand savoir-faire pour parvenir au but. Selon J.K., la frappe de la monnaie et sa circulation étaient directement en relation avec ce qui avait été mis en place par l'administration mongole à ses débuts. Elle imposait des taxes différentes aux populations soumises, aux troupes mongoles et aux marchands. Toujours dans cette partie I de l'ouvrage, l'A. attire l'attention du lecteur sur le fait que les réseaux de circulation des monnaies étaient destinés à faciliter la circulation des biens (weight standard and trade connections, p. 112-114).

La partie II (*The Khans*, pp. 191-380) se concentre sur les quarante premières années du gouvernement ilkhanide depuis Abaqa jusqu'à Öljeitü en passant par Tegüder, Argun, Geikhetü, Baidu et Gazan. J.K. examine les répercussions sur la monnaie et sa

circulation après le partage de l'Empire mongol en quatre ulus séparés. Cette période politique, marquée par de nombreuses rivalités, souvent à travers des confrontations militaires, entre les Ilkhans et les autres ulus conduisit inévitablement à des innovations monétaires et fiscales qui se concrétisèrent par une grande instabilité politique. Par ailleurs, l'A. explique que trois monnaies de métal étaient utilisées pour les transactions commerciales internationales (Foreign Trade Coinage, pp. 258-261) : le cuivre était utilisé dans les échanges avec l'Égypte, l'or dans les transactions avec l'Inde, via le Fārs, et le cuivre pour les échanges avec les steppes centrasiatiques. La mort d'Öljeitü marque la fin de l'ouvrage. Ce choix peut apparaître arbitraire étant donné que les Ilkhans ont continué à régner encore trois décennies après cette date, mais la raison de cette décision d'arrêter l'étude à cette date est justifiée dans la préface (p. x). J.K. explique qu'en 1309 : « the system reached its fulfillment ». Dans le bref chapitre final (Overview: Mongol caravans, markets and taxation in Iran, pp. 375-380), l'A. s'intéresse en particulier aux réseaux commerciaux qui ont été favorisés grâce à la circulation de la monnaie. Il est fort dommage que ce chapitre soit tellement réduit étant donné l'importance considérable du commerce dans l'Empire mongol et son lien avec l'émission de la monnaie.

Quelques erreurs sont à signaler. La plus importante concerne le grand négociant du sud de l'Iran et des îles du golfe Persique, connu sous le nom de Malik al-Islām Jamāl al-Dīn Ibrāhīm al-Ṭībī, que l'A. mentionne dans l'index et dans son ouvrage sous le nom de Jamāl al-Dīn. J.K. le considère comme le gouverneur du 'Irāq-i 'Arab (p. 245). Ce dernier est confondu avec Jamāl al-Dīn (le Malik al-Islām) qui est présenté (pp. 252-253) comme le gouverneur cette fois du Fārs. Or, outre la confusion entre ces deux personnages, Jamāl al-Dīn Ibrāhīm al-Ṭībī ne fut pas gouverneur du Fārs, au sens que cela implique, mais il était chargé de la « ferme des impôts » (*muqaṭa'a*) dans cette province, sa souveraineté s'exerçait également sur les îles du golfe Persique ; ses fils lui succédèrent pendant un temps. Cette famille de grands négociants internationaux avaient des relations commerciales avec l'Inde et la Chine. Sur les activités de Jamāl al-Dīn Ibrāhīm al-Ṭībī, voir D. Aigle, *Le Fārs sous la domination mongole (XIIIe-XIVe s.)*. *Politique et fiscalité*, Leuven, Peeters, 2005 (*St. Ir.*, Cahiers 31), en particulier aux pages : 141-155.

D'autres petites erreurs doivent encore être signalées. L'introduction du papier monnaie (traitée brièvement p. 290) est indiquée dans l'index sous le terme *cha'o*. Par ailleurs, il est hypothétique de dire (p. 212) que la monnaie est peut-être le premier exemple d'écriture mongole. Ce n'est sans doute pas le cas étant donné qu'en 1204, Chinggis Qan avait adopté l'écriture uighure et que beaucoup de documents ont été émis avant les premières monnaies. Bien des noms mongols sont donnés avec des variantes en fonction des sources utilisées. Il eût été préférable d'uniformiser la translittération selon le système reconnu par les spécialistes des Mongols. À la page 114 (et dans l'index) Oriats doit être lu Oriat. Ces quelques remarques n'enlèvent rien à la qualité de ce livre qui fera date sur un sujet combien difficile. Il vient combler un véritable vide historiographique dans le domaine de l'émission monétaire à l'époque mongole. D.A.

MADDE SAĞAR AMİKTAN
SONLA GÜLEN DOKÜMAN

06 HAZ 2010

رضوی، ۶۴؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، احمد منزوی، ۱۶/۱۰۰۱-
شهییدی صالحی ۴۱۰۲.

تاریخ الامامیه، کتابی کلامی و تاریخی به زبان عربی نوشته دکتر عبدالله فیاض، استاد تاریخ اسلامی در دانشکده ادبیات دانشگاه بغداد. نام کامل آن *تاریخ الامامیه و اسلافهم من الشیعه* است. این کتاب، جریان پایه گذاری مذهب تشیع را از روزگار پیامبر (ص) و رشد و بالندگی آن را تا آغاز قرن چهارم هجری شرح می‌دهد. نویسنده طی چهار فصل، به تحقیق درباره پیدایش مذهب شیعی امامی از روزگار پیامبر (ص) و تحول و تکامل آن می‌پردازد: فصل اول، شیعه و تشیع پیش از پیدایش فرقه امامی؛ فصل دوم، پیدایش فرقه امامی اثنا عشری و استوار شدن و رسوخ کردن آن در تاریخ با اندیشه مهدویت؛ فصل سوم، غلو و غالیان و موضع گیری شیعه نسبت بدان؛ فصل چهارم، باورهای بنیادی شیعه امامی مانند امامت، علم امامان، عصمت، غیبت، تقیه، رجعت و جز آن. در دنباله آن دو پیوست آمده است: کوفه و تشیع در روزگار امامان معصوم (ع) و شمار امامان و پاره‌ای از احوال ایشان. علامه شهید محمد باقر صدر را بر این کتاب گرانبها پیشگفتاری تحلیلی، تاریخی و دانشمندانه است. کتاب در سال ۱۳۹۵ق (۱۹۷۵م) - برای دومین بار - در بیروت به چاپ رسیده است.

منبع: *تاریخ الامامیه و اسلافهم*. محمد حسین روحانی

تاریخانه دامغان، از جمله کهنترین مسجدهای ایران، واقع در شهر دامغان. تا پیش از شناخته شدن مسجد جامع فهرج، تاریخانه را که از آنگاه با نام خدایخانه نیز یاد شده است، کهنترین مسجد برپای ایران به شمار می‌آوردند. زمان بنای مسجد را با توجه به شیوه معماری آن به حدود نیمه دوم قرن دوم هجری قمری نسبت می‌دهند. مسجد دارای صحن مستطیل است، مجموعه بنای مسجد نیز با طرح مستطیل بنا شده است. شبستان مسجد رو به صحن دارای هفت فرش انداز است که دهانه میانی بزرگتر از دیگر دهانه‌ها بنا شده است. عرض شبستان نیز سه فرش انداز را در بر می‌گیرد. پیرامون سه سوی صحن مسجد را رواقی فرا گرفته که سقف آن از یک سو بر روی ستونهای پیرامون صحن و از سوی دیگر بر روی دیوار سطر خارجی مسجد قرار دارد. ستونهای رواقها و داخل شبستان همه دارای برش دایره هستند. این استوانه‌های سطر یک مترو نیم قطر دارند و به شیوه معماری ستونسازی دوران ساسانی با آجرهای بزرگ ۳۴ سانتیمتری که به طور عمود بر رویهم قرار دارند، ساخته شده‌اند. کشف ستونهای قصری از دوران ساسانی در تپه حصار در نزدیکی دامغان نشان دهنده آن است که سازنده مسجد الگوی ساسانی را در برابر چشم داشته است. شکل

تاریخ الجایتو، کتابی تاریخی به زبان فارسی درباره بخشی از روزگار ایلخانی نوشته ابوالقاسم عبدالله (م ۷۳۸ق) فرزند محمد القاشانی از نویسندگان و دبیران قرن هفتم و هشتم هجری. از زندگی نویسنده این کتاب چندان اطلاعی در دست نیست جز آنچه خود می‌گوید که «به قدمت خدمت این خاندان خلود اساس موسوم است». کتاب او یکی از بزرگترین و مهمترین منابع درباره روزگار ایلخانی است او در این کتاب، سال به سال، زندگی و چگونگی فرمانروایی و پادشاهی اولجایتو معروف به «غیاث الدین سلطان محمد خدابنده» را شرح می‌دهد. نظر نویسنده این بوده است که *تاریخ مبارک غازانی (جامع التواریخ)* نوشته خواجه رشیدالدین فضل‌الله طبیب همدانی (۶۴۵-۷۱۸ق) را کامل گرداند زیرا وی کار خود را با مرگ غازان خان (۶۹۴-۷۰۳ق) برادر بزرگ الجایتو به پایان برده است. تاریخ الجایتو دارای نثری ادبی و پر تکلف و سرشار از اشعار و آیات و اخبار و امثال است. چاپ علمی و انتقادی این کتاب (همراه واژه نامه، فهرستها، تعلیقات، مقدمه) به کوشش مهین همبلی در سال ۱۳۴۸ش در تهران انجام یافته است.

منابع: *تاریخ الجایتو*؛ فهرست کتابهای چاپی فارسی، ۱۰۳۷/۱، محمد حسین روحانی

تاریخ آلفی، یا الفی، تألیف احمد بن نصرالله دیبلی سندی معروف به تتوی و تهتهوی و قاضی زاده (شهید در لاهور در ۲۵ صفر ۹۹۶ق) از مورخین و متکلمین امامیه. کتاب حاضر در تاریخ هزار ساله اسلام از رحلت پیامبر اسلام (ص) تا عصر مؤلف است که به دستور اکبر شاه گورکانی (۹۶۳-۱۰۱۴ق) در هند تألیف گردیده است. جمعی از مورخین شیعه با وی همکاری داشتند، از جمله: حاجی ابراهیم سرهندی (۹۹۴ق)؛ میر شاه فتح الله شیرازی (۹۹۷ق) که تاریخ دو ساله نخستین پس از رحلت پیامبر (ص) را نوشته‌اند؛ حکیم همام فرزند عبدالرزاق گیلانی (م ۱۰۰۴ق)؛ حکیم علی گیلانی (م ۱۰۱۸ق)؛ عبدالقادر بدوئی که همگی تاریخ سالهای ۳ تا ۳۵ پس از رحلت پیامبر را نگاشته‌اند و تتوی از سال ۳۶ تا غازان خان را در دو مجلد به تنهایی نگاشته، و از غازان تا سال ۹۹۷ق را آصف خان میرزا قوام الدین جعفر بیگ قزوینی (م ۱۰۲۱ق) نگاشته است؛ نقیب خان میر غیاث الدین علی (م ۱۰۲۳ق) فرزند عبداللطیف قزوینی؛ خواجه میرزا نظام الدین احمد فرزند معین بخشی هروی. کهنترین نسخ این تاریخ عبارتند از نسخه مورخ ۱۰۵۰ق و نسخه خط مؤلف در کتابخانه وقفی محمد صالح برغانی در کرمان.

منابع: *تذکره علمای امامیه پاکستان*، ۲۶-۲۸؛ *تذکره بی بها*، ۱؛ *الذریعه*، ۲۹۴۲-۲۹۵؛ *فهرست کتب خطی کتابخانه مرکزی آستان قدس*

بود. شیعه گردانیدن يك فرمانده مغولی که پدرش رهبان بودایی بود و از کودکی نزد غازان بزرگ شده و همچون دوستی برای او بود، پیروزی بزرگی برای شیعیان به حساب می آمد. پس از قتل آن علوی و از زمانی که نظر غازان به سوی تشیع جلب شد، سخنان طرمطاز بیش از پیش بر دل خان می نشست و «اکثر در محل قبول می افتاد». غازان به دنبال احقاق حقوق خاندان علی (ع)، در متن خطبه ای که بر منبر خوانده می شد نیز تغییراتی وارد کرد. برای این منظور از روحانیان شیعه سؤال کرد: «خطبه از آیات قرآن و حدیث نبوی است یا نه؟ روحانیان جواب دادند آن به موجب کلام و سنت پیامبر است که ذکر حق تعالی و رسول او و ذکر پادشاه عادل وقت است. اضافات آن که ذکر خلفای راشدین و امرای سنی باشد از ابداعات عباسیان است به منظور تخفیف و توهین آل علی (ع) و طایفه سادات. غازان گفت نباید از عباسیان فاسق فاجر متابعت کرد. آنگاه پرسید تحیتی که رسم است در نماز می خوانند، نص کلام خدا و حدیث رسول است؟ گفتند آری. در آن تغییری داده نشده است. گفت پس قیاس خطبه بر تحیات است که فرموده اللهم صل علی محمد و علی آل محمد و نفرموده علی اصحابه و آل. ذکر خلفای سه گانه در خطبه بدعت است و از آن اهل بیت و علی که مقدم ایشان است واجب؛ و من نام ایشان را در سراسر ایران در خطبه خواهم آورد...».

گرایش سریع و روزافزون غازان به سمت فرقه تشیع، روحانیان و بزرگان سنی مذهب را سخت به وحشت انداخت. از جمله خواجه رشیدالدین فضل الله که با خواندن نام علی (ع) و آل او در خطبه به شدت به مخالفت پرداخت و به سلطان اندرز داد که چون اکثریت مردم ایران سنی هستند و در طول هفتصد و اندی سال، نسل به نسل سنی بوده اند، اگر سلطان را شیعه بدانند، با او از در مخالفت در خواهند آمد و شورش خواهد شد. صلاح در آن است که عجلتاً این کار مسکوت ماند. در این هنگام غازان عازم فتح شامات و مصر بود. خواجه رشیدالدین از این فرصت استفاده کرد و گفت در این جنگ ما احتیاج به پشتیبانی مردم داریم و اکثر سپاهیان سنی اند. بهتر است این کار زمانی انجام گیرد که آن نواحی فتح شده باشد. صلاح در این است که اولین خطبه پیروزی به روش اهل تسنن در آن دیار خوانده شود. غازان با اکراه این استدلال سیاسی را پذیرفت، ولی دیگر هیچگاه موقع آن نرسید که به تشیع بازگردد. سپاهیان ایلخانی در این جنگ شکست خوردند و او چند روز پس از شنیدن خبر شکست درگذشت و کار رسمی شدن فرقه تشیع در ایران معوق ماند. ۷۵ حافظ ابرو به صراحت می نویسد: «پادشاه غازان را میلی تمام بدان طایفه بودی، اما هرگز از غایت کفایت اظهار

نکردی و رعایت مصلحت عام فرمودی. ۷۶»

زمانه چنین خواسته بود که این خان مغول به مصلحت روز مسلمان سنی شود و هم به مصلحت سیاسی در آن دین باقی بماند. شاید اگر وی در جوانی بدرود زندگی نمی گفت، کار رسمی شدن تشیع در زمان او عملی می شد. دوران سلطنت این خان چنان کوتاه بود که شیعیان دست اندر کار مجال آن نیافتند که موضوع را از جهت سیاسی پخته و آماده سازند و کار به زمان جانشین او محول شد. از طرف دیگر سنّیان که خطر را به شدت احساس کرده بودند، دست به مقاومت و عکس العمل شدیدی زدند. وضع چنان بود که مردمان شیعه هنوز جرئت ابراز اعتقاد خود را نداشتند. ۷۷

تشیع اولجایتو

راجع به تشیع اولجایتو هنگام بررسی سیاست کلی دوران وی بحث کوتاهی به میان آمد. از جهت اهمیت موضوع در اینجا قدری گسترده تر مسئله را می شکافیم.

پس از جنگ و جدالی که میان شافعیها و حنفیها در دربار در گرفت و این بلوا موجب شد که اسلام نوپا بار دیگر با خطر جدی مواجه شود، شیعیان مترصد فرصت که چون گذشته در دربار آمد و رفت داشتند و دست اندر کار امور سیاسی و اجتماعی بودند، وارد میدان عمل شدند و نظر سلطان متحیر را به جانب خود معطوف داشتند. وسیله ای که برای این منظور برانگیخته شد، امیر طرمطاز، فرمانده قدرتمند بود که موقع و مقام خویش را چون گذشته حفظ کرده و از جمله معتبرترین افراد دستگاه خان جدید بود. امیر به اولجایتو گفت که صلاح آن است که به فرقه شیعه بگردد. سلطان پرسید که شیعه کدام است؟ او پاسخ داد: «آنکه به رفض مشهور است.» سلطان بانگ بر وی زد و گفت: «ای بدبخت می خواهی مرا رافضی سازی؟» ولی معلم طرمطاز به او درسش را خوب آموخته بودند، زیرا وی به سلطان تفهیم کرد که در تشیع سلطنت موروثی است. چنانکه امامت که رهبری امت شیعه را بر عهده دارد از آن خاندان علی (ع) است و لا غیر. سلطنت موروثی همان اصلی است که در خاندان چنگیزی مورد قبول است. در حالی که در تسنن، سلطنت و حکومت انتخابی است و هر امیری می تواند ادعای سلطنت کند و فرمانروایی را در دست گیرد. سپس محاسن دیگر تشیع را یکی پس از دیگری برشمرد و به خان تفهیم کرد که علاوه بر اجر اخروی، به صلاح سیاسی هم

۷۶. حافظ ابرو، مجمع التواریخ السلطانیة، ج ۳، ص ۲۳۷.

۷۷. همان جا.

۷۵. القاشانی، همان کتاب، ص ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵.

دهنه‌های طاقهارا بین دوایوان اصلی در زیر گنبد از آجر پر کرده‌اند در هشت گوشه یعنی محل تقاطع اضلاع بدنه ساختمان اصلی مناره‌هایی با ارتفاع ۳/۵ متر تعبیه شده که فشار گنبد را عموداً خنثی نماید.

از طرفی در بدنه خود گنبد از نظر سبکی وزن کلی و حجم آن به ترتیب و بفواصل معین صندوقه‌های خالی تهیه شده و در تمام سطح بدنه گنبد محفظه‌های خالی بابعاد تقریباً دومتر و بعرض یکمتر و بعیق هشتاد سانتیمتر تعبیه شده است (شکل ۱) و کاشیکاری روی گنبد این محفظه‌ها را می‌پوشانیده و اکنون پس از گذشت زمان و حوادث ایام و عوامل جوی کاشیها ریخته و این صندوقه‌ها نمایان گشته است.

این بنای تاریخی و معظم اسلامی دارای سه در ورودی بزرگ بوده است که امروز در ورودی اصلی آن بسته و در جلوی آن در زمان صفویه مسجدی کوچک و محقر ایجاد نموده‌اند.

امیدوار است در سالهای آینده بتوان توفیق کامل در تعمیرات اساسی و تزئینی این محل عالی و بنای معظم تاریخی یافت و آنچه متن کار و هدف اساسی اداره کل باستانشناسی است نسبت با حیاء این بنا اقدام کرد. از خداوند متعال توفیق پیوستگی برای انجام هدفهای مقدس کارکنان باستانشناسی ایران خواهانم.

24 KASIM 1993

تعلیم خانم ملک زاده بیانی

موزه دار بخش مسکوکات موزه ایرانباستان

سکه‌های از او بجایتو

«سلطان محمد خدابنده»

چندماه قبل به مجموعه سکه‌های اسلامی قسمت ایلخانان ایران موزه ایرانباستان سکه‌های ارزش و بسیار جالب و شاید بی‌نظیر زرینی از الجایتو سلطان محمد خدابنده - سلطان مغول - اضافه گردید که از هر حیث قابل توجه و تحقیق می‌باشد.

حسن تصادف مطالعه آن در موقعی صورت می‌پذیرد که تعمیر قسمتی از گنبد معظم مقبره الجایتو و بنای اصلی یا قلعه مرکزی سلطانیه (۱) که از سه سال قبل

(۱) محل سلطانیه قبل از احداث شهر مرتع و چمنزاری بیش نبوده این محل در پنج فرسنگی زنجان و مغولان آن محل را فتقوراوانك مینامیدند و غازان خان مقدمات ساختمان شهر و پی‌ریزی آنرا فراهم نمود ولی عمرش کفاف نداد و الجایتو پس از رسیدن به سلطنت ساختمان آنرا در مدت ده سال با تمام رساند. بنابراین بعضی از مورخین ارغون‌خان داعیه احداث سلطانیه را داشته و بنای آنرا شروع نموده برای تحقیق بیشتر راجع به بنای شهر سلطانیه بدیل جامع التواریخ رشیدی تألیف حافظ ابرو که دکتر خانیا بیانی با تعلیقات و مقدمه و حواشی آنرا در سال ۱۳۱۷ بچاپ رسانیده صفحه ۸ و یا به نزهة القلوب تألیف حمدالله مستوفی صفحه ۵۵ مراجعه شود.

و مؤثر افتد و امید آنکه خواننده خود از عاشقان باشد حدیث دل‌انگیز عشق بگوش جاناش گران نیاید. مولانا در بیان این احوال فرماید:

شمس تبریزی که شاه دلبر است
با همه شاهنشاهی جاندار ماست
مگر بیروا سطره خدا و سالک نیست؟ مگر مراد رابط معشوق با عاشق نیست؟ مگر هر چه این پیرو مراد بآن سرچشمه ازلی نزدیکتر و پیوسته‌تر باشد نفسش گرم‌تر و هدایتش مؤثرتر نخواهد بود؟ پس چه بهتر از اینکه معشوق خود واسطه خود و عاشق باشد. وقتی که عاشق شایستگی و صداقت و همت خود را در عشق نشان داد لزوم واسطه انتقاء خواهد پذیرفت و معشوق بی‌حاجب و دربان با عاشق هم‌زان و هم‌صحبیت خواهد شد. و بدون تردید برای نمایانند این عشق پیشوا و رهنما و این روح افلاکی آشناک که هادی و رهبر عارف آسمانی در راه پر شیب و فراز عشق و معرفت و بخشندگی می‌بی‌خمار معنوی است مظهری مناسبتر و زیباتر از «پیرمغان» که نمودار آتش تا بنایک زرتشت (۱) و فلسفه درخشان و شاعرانه مزدیسنی و پیمانده می‌مستی بخش و مرگ‌زدای (۲) هوم اوستا میباشد نمیتوان پیدا کرد و چنانکه در بحث مربوط به «می‌عرفانی حافظ و بستگی آن بامی‌مغان و پیرمغان و مینچه» بتفصیل روشن خواهد شد این اصطلاح زیبارا میتوان واسطه المقدمه تاثرات خواجیه شیراز از اصطلاحات و افکار مزدیسنی و سمبل و نشانه بارز «عرفان خسروانیک» (۳) نامید.

بالاخره لزوم پیر و وجود و تأثیر او، در تصوف عابدانه که راه پر مشقت و بی‌سرانجامی از تکالیف و عبادات در پیش است بیشتر احساس میشود تا در عرفان عاشقانه که بهیوئی بکوی دوست توان رسید و در خم یک کوچه‌اش هزارها شهر حقیقت و معرفت توان دید. و آن‌انکه این عرفان یعنی عرفان عاشقانه را سهل و درخور گاهلان که همت مجاهدت ندارند می‌پندارند در اشتباهند زیرا برای هر کسی سلوک در طریق تصوف خانقاه امکان پذیر است و اساس آن بر کوشش است در حالیکه حصول سعادت و وصول بعشق و عرفان عاشقانه و بر خورداری از سرچشمه معرفت میخانه فقط بسته بکوشش آسمانی است و انحصار عمده کاملان عرفان عاشقانه به «مولوی» و «عطار» و «حافظ» و چند تن دیگر در برابر صدها فرقه مختلف مربوط بتصوف خانقاه با هزاران عارف برجسته که از این مکتبها برخاسته‌اند نمودار اشکال و اعضاء این عشق آسان ناست.

چو عاشق میشدم گفتم که بر دم گوهر مقصود نداستم که این دریا، چه موج خونفشان دارد پایان

(۱) بده ساقی آن آتش تا بنایک که زردت مجویدش ز بر خاک «حافظ س ۳۵۷»

Haoma Duraōa (۲)

(۳) - «عرفان خسروانیک» استنباطی تازه و بدیع از مطالبات مربوط بمرغان ایرانی و متضمن وجوه مشخصه و جنبه‌های بارز «عرفان آتشین ایرانی» در خانواده تصوف اسلامی است که از امتزاج فقر مقدس مهدی و مشرب اشراق و اصطلاحات و افکار مزدیسنی تحت تأثیر باره‌ای از جهات فلسفه بودا بوجود آمده است و اگر تأیید خداوندی عوامل لازمه را که در صدر آنها توجه اهل فضل است فراهم آورد نظر و یادداشت‌های خود را در این باره بصورت مقاله یا رساله‌ای منتشر خواهد کرد و توضیحا متذکر میشود که این نظر، با صرف نظر از باره‌ای اشارات اجمالی و مبهم تازگی نام داشته جز مطالبات و اشاراتی است که در مورد ارتباط فلسفه اشراق و فلسفه ایران قدیم با اشراق و تصوف اسلامی و نظائر این عقاید بعمل آمده است

بقلم حاج حمین نخجوانی

تاریخچه گنبد سلطانیه یا مقبره اولجایتو سلطان محمد خدابنده

بعضی از استادان معظم دانشکده ادبیات تبریز از اینجانب تقاضا نمودند در تعقیب آثار باستانی منول که در نشریه دانشکده نوشته ام تاریخچه و شرح گنبد سلطانیه نیز نوشته شود. اینک امتثالا این مقاله که تاریخچه گنبد و شهر سلطانیه است نوشته میشود: از ابنیه بزرگ و قدیمی که از زمان مغول باقی مانده یکی هم گنبد سلطانیه است که از آثار و ابنیه اولجایتو سلطان محمد خدابنده (۷۰۳-۷۱۶) میباشد. در میان ابنیه و آثار مغول این بنا که معروف بگنبد سلطانیه است از همه مهمتر و زیباتر بود. این بنا مسجدی است بسیار زیبا و چنانکه نوشته‌اند از عالیترین آثار و عمارات ایران بشمار بوده و از حیث معماری و تزیین و عظمت در دنیا مشهور بوده است این گنبد در پنج فرسخی سمت شرقی شهر زنجان در داخل باروی شهر قدیم سلطانیه قرار گرفته است بنائی است هشت ضلعی که طول هر ضلع آن هشتاد گز میباشد و بر روی این اضلاع گنبد بلندی قرار گرفته که ارتفاع آنرا صدویست گز نوشته‌اند. در قسمت بالائی این ساختمان دورتادور اطاقها و غرفه‌ها ساخته‌اند و در هر ضلع از اضلاع هشت گانه سه طاق و پنجره از اطاقها بخارج باز میشود از قسمت‌های تحتانی توسط پله‌ها به اطاقهای فوقانی راه هست در بالای هر گوشه مناره کوچکی بوده که بعضی از آنها تاکنون نیز نمایان است. خود گنبد از کاشیهای فیروزه‌ای رنگ پوشیده شده و اغلب قسمت‌های دیگر این بنا با کاشیهای الوان زینت داده شده است. سقف داخل اطاقهای بالا با گچ بریها و آجرهای رنگارنگ تزیین یافته و نمونه‌های بسیاری از گچ بری‌ها و طرحها و کاشیهای زیبا در این ساختمان دیده میشود لیکن اغلب ریخته و پاشیده شده است. این گنبد از بزرگترین و مرتفع‌ترین گنبد های ایران است این بنا مسجد جامعی است یک محراب بزرگ و بلندی دارد که در اطراف آن آیات قرآنی با خطوط برجسته نوشته شده است. دیوارها و اطاقهای بلندش عظمت بنا و مهارت معماران ایرانی را حکایت میکند تمامی طاقها و بایه‌های آن با گچ بریهای زیبا مزین است در حاشیه طاقها آیات قرآنی و اسماعالله با خط جلی نوشته شده است طرز این بنا شبیه معبدهای قدیم است از قراری که نوشته‌اند این مسجد در بزرگی عالی و متفوق

پارچه‌های عهد هخامنشی مهمتر از آثار دیگر بود زیرا قدیمترین و تنها نمونه فرش و پارچه است که از عهد هخامنشی عجالتاً سراغ داریم .

آثاری که در پازیریک بدست آمده است بر اثر وجود یخهای دائم در مقابر زیرزمینی مزبور تاکنون محفوظ مانده بود و این نکته قابل توجه است که در جنوب سیبیریه نمونه‌های هنر و تمدن عهد هخامنشی ایران بر اثر یخ‌بندان محفوظ مانده است و در کشور ژاپن ببرکت معبد بزرگ شهر نارا که شوسوئین گنجینه آنرا دربر دارد آثار عهد ساسانی ایران محفوظ مانده و امروز مورد بررسی و استفاده هنردوستان و اهل تحقیق و دانشمندان رشته‌های تاریخ و هنر و باستانشناسی قرار میگیرد .

گنجینه شوسوئین در نظر ملت ژاپن بعلت بستگی بخدا و خزانه سلطنتی بودن این کشور و وجود آثار هنری و تاریخی آن احترام و مقام عزیزی دارد و برای ایرانیان مایه کمال خرسندی و افتخار است که در چنین محل محترمی آثار هنری قرن هشتم ایران موجود و محفوظ میباشد و لازم بتوضیح نیست همان عللی که این گنجینه را برای ملت ژاپن عزیز و محترم میدارد عیناً برای ایرانیان هم آنرا ارجمند میسازد و علاوه بر این علتها ارتباط آن با تاریخ و هنر ایران هم عامل علاقه و دوستی بیشتر ایرانیان باین گنجینه عزیز بشمار میرود .

24 KASIM 1993

ب‌علم آقای صادق صمیمی

رئیس اداره کل باستانشناسی

«سلطانیة»

آرامگاه سلطان محمد خدابنده اوبکای تو

مقدمه - این بنای معظم و زیبای اسلامی از دیر زمان دستخوش بیمه‌ری روزگار قرار گرفته و بعلت جدائی آن از شاهراه کاروانی و مسافری و ارتباطات تجاری از عطف توجه عموم علاقمندان دور مانده و بحکم طبیعت متدرجاً رو بخرابی نهاده از بنیان تا گنبد آن کم و بیش ریخته و قسمتهای مهم آن متلاشی شده است ، باینحال بیننده را ازدور مجذوب خود نموده صلابت و عظمتش چشمها را خیره و افکار را متوجه دست خلاقه‌اش مینماید .

اداره کل باستانشناسی بر حسب وظیفه‌ایکه بعهدہ دارد از چند سال قبل بدون توجه با اعتراض و نظریات بی‌اساس بعضی از خارجیان تصمیم بتعمیر اساسی این بنای عالی و باشکوه گرفت و با مشکلاتی که همواره در سر راه موجود است بدون اتلاف وقت مقدمات تعمیر این اثر تاریخی را فراهم آورد .

نگارنده وظیفه خود میدانند از جناب آقای مصطفوی مدیر کل سابق باستانشناسی

جعفریان، رسول (۱۳۴۳ -)

۵۴۵۹-سلطان محمد خداپسنده

«الجایتو» و تشیع امامی در ایران، به

ضمیمه: رساله فوائد الجایتو در اثبات

امامت امام علی (ع): شرح چگونگی

شیعه شدن سلطان محمد خداپسنده،

قم: کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام و ایران، ۱۳۸۰،

۲۰۰۰ نسخه، ۵۴ص، فارسی، رقیعی (شمینز).

ضمیمه: رساله فوائد الجایتو، در اثبات امامت امام

علی (ع)، ص ۴۲-۵۴ *Olcaftu*

محل نگهداری: پایگاه اطلاع رسانی سراسری اسلامی (پارسا)

کد پارسا: B۳۲۵۴۵

متن رساله عینا همان است که به کوشش

رحیم لوی در مجله دانشکده ادبیات تبریز (ش ۱۰۶) به

چاپ رسیده است. نام نویسنده رساله ضمیمه، ذکر

نشده است.

☐ مذهب ایلخانان

۱) تصویر اجمالی از تاریخ ایران در زمان حکومت

سلطان محمد خداپسنده (یکی از پادشاهان دوره

مغول) و علل گرایش وی و مردم ایران به مکتب

تشیع است. کتاب به منظور دفاع از اتهام‌هایی که

بعضی از منابع سنی بر شخصیت وی زده‌اند، تدوین

شده است. وی ابتدا چگونگی گرایش الجایتو (سلطان

محمد خداپسنده) را به مذهب تشیع به نقل از

گزارش‌های ابوالقاسم قاسانی (کاشانی) و حافظ ابرو و

دیگران بیان می‌کند. سپس، نقش عالماتی نظیر

علامه حلّی و شیخ حسن کاشی، در تشیع وی را

توضیح می‌دهد.

20 HAZ 2008

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

220. PFEIFFER, Judith. « Conversion Versions : Sultan Öljeitü's Conversion to Shi'ism (709/1309) in Muslim Narrative Sources ». *Mongolian Studies*, 22 (1999), pp. 35-67.

L'objet de cet article est d'analyser les récits de la conversion au chiisme de Öljeitü. L'auteur en a répertorié un grand nombre en persan et en arabe, dont elle fait une analyse littéraire très fine. Le plus ancien et le plus long de ces récits est tiré du *Tārīh-i Öljaytū* de Qāshānī Il se compose de sept éléments distincts dans lesquels, plus tard, furent ajoutés des détails. Tandis que les auteurs iraniens sont plus intéressés aux motifs de la conversion, les auteurs mamelouks en décrivent les conséquences.

Comme le fait remarquer J. Pfeiffer, la plupart des sources ilkhanides sont clairement tirées d'un ensemble de motifs standard (*topoi*) mais il manque la figure-clé de la « conversion royale » à travers un personnage charismatique, tel un cheikh soufi, comme c'est le cas pour Özbek Khan de la Horde d'or. Il existait pourtant dans l'entourage de Öljeitü une figure charismatique dont on trouve la référence dans les sources persanes : un certain Barāq Bābā qui croyait que « 'Alī était une incarnation divine et qu'elle avait réapparu dans la personne de Öljeitü ». Curieusement, les sources persanes ne mentionnent ce personnage qu'à l'occasion de la campagne de l'ilkhan au Gilān. En revanche, les sources mameloukes le décrivent dans le détail : « il portait des clochettes, des cornes de vache et son apparence était contraire aux coutumes de l'islam ». Selon l'auteur de l'article, l'absence du cheikh dans les sources ilkhanides pourrait s'expliquer par le fait qu'on ne voulait pas accentuer la présence de ce cheikh « non orthodoxe » dans l'entourage de Öljeitü. En effet, après la mort d'Abū Sa'īd, l'unité de l'empire ilkhanide fut brisée et les nombreux successeurs qui revendiquèrent le pouvoir appuyèrent leur légitimité à la fois sur la descendance gengiskhanide et sur un modèle de souverain mongol musulman, tels Gāzān Hān et son frère Öljeitü ; il fallait donc présenter ce dernier d'une manière positive.

Il faut rappeler que cette conversion au chiisme, à l'inverse de Gāzān Hān par exemple, est interne à l'islam et que par conséquent elle n'a pas de valeur fondatrice d'autant plus que le souverain est « revenu au sunnisme ». C'est sans doute la raison pour laquelle la conversion de Öljeitü n'a pas donné lieu à l'élaboration des « récits de conversion populaire ou épique » qui sont fondamentaux pour la constitution de l'identité communautaire d'un peuple. Dans l'Iran safavide, en revanche, il y eut une revivification des récits de conversion de Öljeitü au chiisme, tandis que le rôle, dans l'entourage de l'ilkhan, du savant chiite al-Hillī fut accentué.

D.A.

Ölçaytū hān

17 SEP 2004

THE ITINERARIES OF SULTAN ÖLJEITÜ, 1304–16

By Charles Melville*

University of Cambridge

In common with many of his royal contemporaries in East and West, the Mongol ruler Öljeitü was an itinerant monarch. Although he built a capital, at Sultāniyya, he was, as we shall see, absent for long periods; and when he moved, members of the government departments moved with him. His journeys were, essentially, made between winter quarters (*qishlāq*) and summer quarters (*yailāq*). In the context of Persian history, there seems nothing very remarkable in this. Xenophon is among the earliest writers to describe the seasonal movements of the rulers of Iran, noting that Cyrus the Great spent seven winter months in Babylon (on the Euphrates), three months in spring in Susa (Shūsh) and, in the height of summer, two months in Ecbatana (Hamadan).¹ The Parthian kings too spent their summers in Ecbatana “for Media is a cold country”, but their winter residence was at Seleucia on the Tigris;² an alternation that is followed closely by Öljeitü in the middle period of his reign.

This resemblance between Öljeitü and the ancient rulers of Iran is superficial, but it prompts comparisons between them, on the one hand, and between his movements and those of his counterparts in mediaeval Europe, on the other. As for the Achaemenians, J. M. Cook writes that, if the rulers moved seasonally between three or four capitals, the court would have spent a quarter of the year on the road; “and it is difficult to see how chancery business could have been conducted in so bureaucratic a state without any permanent base, for we are not here dealing with a simple feudal monarchy like Plantagenet England.”³ He therefore plays down the extent of the kings’ itinerancy and argues that Susa ultimately became the recognized centre of Achaemenian government.⁴ Does this contrast with the Plantagenets (or Angevins) apply also to Öljeitü, who inherited the services of a bureaucracy with traditions reaching back to the Sasanians and beyond?—or is the Mongol state in Iran closer in this respect to the thirteenth- and fourteenth-century states in Europe? In either case, how was the business of government affected by the regular and wholesale movement of Öljeitü’s court?

A more fundamental contrast than in degrees of administrative sophistication is hinted at, but discarded by David Morgan, writing of the Saljuq period

in Iran around the turn of the eleventh century. He notes that the court “was essentially itinerant, and it might be possible to argue that the old nomadic way of life still had its appeal”. He goes on to point out, however, that Henry II of England (1154–89) lived no less itinerant a life, and “no one has yet accused the Angevins of harking back to nomadic origins”. Morgan suggests rather that the main reason for the itinerancy of the Saljuq court was to put an effective check on the power of local potentates.⁵ This may be so, but at the same time any comparison between Henry II and the Saljuq sultans is highly flattering to the latter, and does not entirely dispose of the suspicion about the Saljuqs’ attitude to their nomadic heritage.⁶

Nomadism, then, is the central interest here, and in the case of the Mongols, at least, the question is not in doubt—the Il-Khans throughout their rule retained their nomadic habits.⁷ This is seen largely in terms of the seasonal migration, but it is important to stress that this is essentially an economic activity within the sphere of transhumant pastoralism. Hence Öljeitü’s merely superficial resemblance to the Achaemenians, who were palace-centred, urbanized monarchs and whose seasonal movements, notwithstanding the incidental political advantages doubtless involved, were made chiefly to avoid extremes of heat or cold. Hence also a distinction between the Mongols and the rulers of mediaeval Europe, whose motives for travel, if also partly economic, were certainly not linked to the rhythms of pastoral existence.

The present paper seeks to explore the nature of Öljeitü’s itinerant rule, with reference to other examples of peripatetic monarchy. The emphasis remains on the “geochronology” of Öljeitü’s journeys,⁸ though a focus on the movements of the king raises questions such as, why was he travelling; what did he do *en route* and, more particularly, were his perambulations a distinctive and necessary element in the projection and maintenance of his rule? It is easier to pose these questions than to provide answers, but our investigations may throw some light on Öljeitü’s reign and, more generally, on Mongol rule in Iran. They may also suggest comparisons with later dynasties of nomadic or tribal origin, which were a feature of Iranian history until the end of the nineteenth century.

*Earlier versions of this paper have been tried out on two unsuspecting audiences and several “Wedding-Guests”; I am particularly grateful for the helpful suggestions and encouragement of Peter Burke and Jonathan Shepard, without whose intervention this would have been considerably feebler than it is. I also thank Peter Jackson for his comments and for condoning my intrusion onto the patch of which he is head gardener.

Mesesnel, *Ohrid, varoš i jezero, starine, okoline*, Skopje 1934; D. Kočo, *Klimentoviot manastir Sr. Pantaleimon i razkopkata pri Imaret vo Ohrid*, in *Godišen Sbornik na Filozofski Fakultet*, Skopje 1948; I. Dužev, *La conquête turque et la prise de Constantinople dans la littérature slave contemporaine*, in *Byzantinoslavica*, xiv (Prague 1953), 14-54 (text of the deportation of 1466); F. Bajraktarević, *Turski spomenici u Ohrid* (with lengthy French summary) in *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, v (Sarajevo 1954-5), 111-34; B. Čipan, *Stara gradska arhitektura vo Ohrid*, Skopje 1955; D. Bošković-K. Tomovski, *L'architecture médiévale d'Ohrid* (Serbian and French), in *Sbornik/Recueil de travaux du Musée National d'Ohrid*, 1961, 71-100; A. Nikolovski, D. Čornakov, K. Balabanov, *The cultural monuments of the People's Republic of Macedonia*, Skopje 1961, 209-59; *Enciklopedija Jugoslavije*, vi, Zagreb 1965, 372-5; Semavi Eyice, *Ohrin Türk devrine zıt eserler*, in *Vakıflar Dergisi*, vi (Ankara 1965), 137-45; G. Palikruševa-Krum Tomovski, *Les Traces en Macedoine, aux 18e-19e siècle*, in *Atti del Secondo Congresso Intern. di Arte Turca, Napoli*, 1965, 203-11; K. Popovski, *Demografski dviženija*, in V. Malevski (ed.), *Struga i Struško*, Struga 1970, 23-37 (rare 20th century censuses); M. Sokolovski, *Ohrid i Ohridsko vo XVI vek*, in *Makedonska Akademija na Naukite i Umetnostite, Prilozi*, ii/2 (Skopje 1971), 5-37 (fundamental); Hasan Kalešić, *Najstariji vakufski dokumenti u Jugoslaviji na Arapskom Jeziku*, Priština 1972, 111-43 (*Okhrī-zāde Sinān Celebi's vakfiyye*); Kemal Özergin, *Eski bir rızname göre İstanbul ve Rumeli medreseleri*, in *Tarih Enstitüsü Dergisi* (Istanbul 1973) 4-5 [1973-4], 262-90; A. Markovski, *Crkveni davacki (kilise resimleri) vo Ohridskata arhiepiskopija (1371-1767)*, in *MANU Prilozi*, ii/2 (Skopje 1971); *Ohrid i Ohridsko niz istorija, knjiga otna*, Skopje 1978; G. Subotić, *Ohridska slikarska škola XV veka*, Belgrade 1980 (with long French summary, fundamental); A. Stojanovski, *Gradovite na Makedonija od Krajot na XIV do XVII vek*, Skopje 1981 (esp. ch. I); Džemal Čehajić, *Deroiški redovi u Jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo 1986, 112-15. (M. KIEL)

OKTAY [see ÖGEDEY].

OKTAY RİFAT (HOROZCU), Turkish author and poet, born in Trabzon in 1914. He was the son of Samih Rifat, author and poet and Governor of Trabzon. He finished at the Faculty of Law in 1936 and was sent to Paris on a government grant to further his studies. After three years he had to come back to Turkey without completing his doctorate because of the start of World War II (1940). He worked at the Directorate of Press and Information and later practiced law. He died in Istanbul on 18 April 1988.

His friendship with Orhan Veli, whom he met at secondary school, continued until his death. He wrote only poetry until 1960, drama after 1960 and novels after 1970. In all his works, his literary style and themes show great variation because he liked trying his hand at different forms of expression, always renewing himself. Expression of his feelings and his thoughts, and the symbols which he created, all stemmed from his keen observation of real life.

Bibliography: 1. His works. (a) Poetry. *Garip*, 1941 (with Orhan Veli Kanik and Melih Cevdet Anday); *Güzelleme, Yaşayıp ölmek, Aşk ve avarelik üstüne şiirler*, 1945; *Aşağı yukarı*, 1952; *Karga ile tilki*, 1954; *Perçemli sokak*, 1956; *Aşk merdiveni*, 1958; *Elleri var özgürlüğün*, 1966; *Şiirler*, 1969; *Yeni şiirler*, 1973; *Çobanul şiirler*, 1976; *Bir cigara içimi*, 1979; *Elifli*, 1980; *Denize doğru konuşma*, 1982; *Diliz ve çıplak*, 1984; *Koca bir yaz*, 1987. (b) Plays. *Bir izdim insanlar*, 1961; *Kadınlar arasında*, 1966; *Atilar ve filler* (staged in

1962); *Yağmur sıkıntısı* (staged in 1970); *Dirlik düzenlik* (staged in 1975); *Çiğ horoz* (staged in 1988).

(c) Novels. *Bir kadının penceresinden*, 1976; *Danaburnu*, 1980; *Bay Lear*, 1982.

2. Studies. M. Kaplan, *Cumhuriyet devri Türk şiiri*, Ankara 1990; M. Unlü and Ö. Özcan, *20. yüzyıl Türk edebiyatı*, İstanbul 1990; *Yazko edebiyat dergisi*, Şubat/Temmuz 1981; T. Uyar, *Milliyet sanat dergisi*, 15 Ekim 1984; S.K. Aksal, *Cumhuriyet gazetesi*, 3 Mayıs 1988.

(ÇİÇDEM BALIM)

OKYAR, 'ALĪ FETHĪ (1880-1943), Turkish statesman and diplomat, was born and brought up in Macedonia, then under Ottoman rule. He entered the War College and Staff College in Istanbul, graduating as a Staff Captain in 1904. At the War College, he formed a lifelong friendship with Muştafâ Kemâl [Atatürk]. During service with the 3rd Army, he joined the Committee of Union and Progress [see İTTİHÂD VE TERAKKÎ DİEM'İYYETİ], which brought about the revolution of 1908. He was then posted as Military Attaché in Paris (1908-11) before returning to serve in what is now Libya (1911) and in the first Balkan war (1912). He was briefly elected to the Ottoman Chamber of Deputies in 1912, and in 1913 he resigned from the army to become Ambassador in Sofia (1913-17). After re-election to parliament in December 1917, he joined the cabinet formed by İzzet Paşa at the very end of the Great War. In March 1919 he was imprisoned by the succeeding government of Dâmâd Ferîd Paşa [q.v.], and then transferred by the British to internment in Malta until 1921. After his release, Fethî joined the nationalist government led by Muştafâ Kemâl, becoming Minister of the Interior in October 1921, and twice Prime Minister (August to November 1923, and November 1924 to March 1925). He then left parliament, to become Turkish Ambassador in Paris. In August 1930 he returned to Turkey to establish the Free Republican Party (*Serbest Cumhuriyet Fırkası*). This was set up with Atatürk's encouragement as a Liberal opposition to the ruling Republican People's Party. Unfortunately the experiment proved premature since, against Fethî's intentions, the party attracted the support of those opposed to the secular institutions of the republic. Accordingly, it was wound up in October 1930. Fethî was appointed Ambassador to London in 1934, staying there until 1939, when he re-entered the Turkish parliament. He served a term as Minister of Justice, but retired in 1942, and died after an illness in 1943.

Bibliography: W.F. Weiker, *Political tutelage and democracy in Turkey: the Free Party and its aftermath*, Leiden 1973; *Türk Ansiklopedisi*, xxv, Ankara 1977, s.v. (W. HALE)

ÖLDJEYTÜ, *Ghiyāth* al-Dīn Muḥammad Khar- (later Khudā-)Banda Öldjeytü Sulṭān, eighth Mongol İlkḫān of Persia and the penultimate direct descendant of Hülegü to rule (704-16/1304-16). Born in 680/1282, he was like his predecessor Ghazan a son of Arghun, the fourth İlkḫān. He succeeded his brother without serious difficulty, and began a reign which was unusually peaceful by Mongol standards. Öldjeytü does not appear to have been a notable soldier, and his reign saw only three major military expeditions. In 706/1307 he attempted, at considerable cost, forcibly to incorporate the Caspian province of Gīlān, which had remained independent, into the İlkḫānate. In 712/1312-13 he mounted the last İlkḫānīd invasion of Mamlūk territory, unsuccessfully besieging Rahbat al-Shām [see RAḤBA] on the Euphrates; and in 713/1314 he was obliged to march east to ward off an invasion of Khurāsān by forces

- İlhanlılar
- Çağatay Hanlığı

OLCAYTU HAN DEVRİNDE HORASAN'DA İLHANLI-ÇAĞATAYLI MÜCADELELERİ

THE İLHANLI-ÇAĞATAYLI STRUGGLES AT HORASAN IN OLCAYTU KHAN PERIOD

İlhan ERDEM*

ÖZET

Cengiz Han soyundan gelen İlhanlı ve Çağataylı hanedanları arasındaki düşmanlık, Tuli'nin oğlu Mönkke'nin Büyük Moğol Kağanlığına seçilmesinin ardından 1258 yılında İran'da Büyük Kağan'ın kardeşi Hülagu tarafından İlhanlı devletinin kurulmasından sonra başlamıştır. İki taraf arasında daha çok Horasan üzerinde yaşanan anlaşmazlık ve mücadeleler yarım asır fasülalarla sürmüştür. Bu dönemdeki kaygaların çoğu Büyük Kağanlığın desteğini alan İlhanlılar lehine tecelli etmiştir. İlhanlılar, Çağataylılara başarı ile karşı koyabildikleri gibi Anadolu ve Suriyenin de dahil olduğu batı istikametinde genişleme ve etkili politikalar oluşturma başarısını göstermiştir. XII. yy'a girildiğinde ise Orta Asya'da meydana de kendinden önce yaşlı-Çağataylı ilişkilerindeki dengeyi Çağataylılar lehine değiştirdi. Bu dönemde Ögedeylileri saf dışı bırakarak tüm Türkistan'a hakim olan Çağataylılar, Büyük Kağanlığın da Çin'e çekilmesiyle Cengiz Han'ın en büyük mirasçısı olarak büyük güç ve saygınlık kazandılar. Bu gelişme İlhanlılara Olcaytu Han zamanında Horasan'ı tehdit etme şeklinde yansıdı. Devletin en büyük eyaletinin Çağataylı baskısı altında kalması ile İlhanlı güçlerinin büyük bölümü doğuya kaydı. İlhanlı politik önceliğinin değişmesi ile Anadolu ve Suriye üzerindeki Moğol baskısı hafıfladı. Bilhassa Anadolu'daki Türkmenler yeni oluşturdukları siyasi teşekküllerinin gelişip kökleşmesi için uygun zaman buldular. Olcaytu Han ve hatta selefi Ebu Said Çağataylılar ve zaman zaman da Anadolu'daki Türkmenlere başarı ile karşı koydularsa da ileride iki bölgede olgunlaşacak gelişmelere engel olamadılar. Sonuçta İlhanlıların iki ucu doğu ve batı ekseninde yaşanan gelişmeler Osmanlı ve Timurlu siyasi oluşumları olarak XV. Asrın başında zirveye ulaşmış bir şekilde karşımıza çıkacaktır. Yakın Doğu'da bu oluşumların temellerinin atılması Olcaytu Han devrine rastlar.

Anahtar Kelimeler: İlhanlı-Çağataylı, Olcaytu Han, Horasan

ABSTRACT

The hostility between Çağataylı and İlhanlı dynasties originated from Cengiz Khan family begins after Mönkke's election, who is Tuli's son, to the Great Mongul Khanate following the foundation of İlhanlı State by Great Khan's brother, Hülagu in Persia in 1258. The discordances and Struggles on Horasan mostly between two States continue at intervals half a century. Most of the Struggles in that period result in favour of İlhanlı State Supported by the Great Khanate. İlhanlı State fights against Çağataylı State successfully and at the same time. It has become successful in the expansion policy in the direction of west including Anatolia and Syria and in the creation of effective policies.

The developments in the Middle Asia in the 14th century change the equilibrium between Çağataylı and İlhanlı relationships in favour of Çağataylı State. At that time Çağataylı State ruling over the whole Türkistan eliminating Ögedey State, attains great power and prestige as the greatest heir of Cengiz Han together with the regression of the Great Khanate to China. That development gives way to the menacing of Horasanin the time of Olcaytu Khan by İlhanlı State. The greatest province of the state is oppressed by Çağataylı State and most parts of İlhanlı State move to the east. Together with that now development, the Mongul oppression over Anatolia and Syria decreases. Especially, the Türkmens in Anatolia have enough time to develop and fix firmly the newly constructed political organizations. Olcaytu Khan and even his predecessor Ebu Said fight against Çağataylı State successfully but they are unable the prevent the developments which will crow up in two districts in the future. As a result, the developments on the line of east and west, both ends of İlhanlı State, will emerge as political occurrences of Ottoman and Timu at the top point at the beginning of the 15th century. The foundations of these occurrences in the Near East are set up in the time of Olcaytu Khan.

Key Words: İlhanlı- Çağataylı, Olcaytu Khan, Horasan

17 Ocak 2001

حمایت می‌کرد فرو گرفت. در ۱۵ ذی حجه ۷۰۳ در تبریز بر تخت ایلخانی نشست. در بهار سال ۷۰۴ بنای شهر سلطانیه را که در پادشاهی غازان آغاز شده بود از سر گرفت و آن را در مدت ده سال با تمام رساند. وی در ۷۰۷ به ولایت گیلان که تا آن زمان از تعرض مغولان دور مانده و در دست امرای کوچک محلی باقی مانده بود لشکر کشید. این لشکرکشی گرچه به بهای تلفات سنگین و کشته شدن قتلغشاه، سپهسالار کل اردوی ایلخان، تمام شد؛ اما سرانجام الجایتو توانست امرای ولایت را مقهور و مطیع سازد. ایلخان در تعقیب سیاست اسلاف خود یعنی مبارزه با ممالیک مصر و اتحاد با اروپای مسیحی در ۷۱۲ به شام لشکر کشید وی از موصل آهنگ رجه کرد و در ۶ رمضان همین سال شهر را محاصره نمود، اما به واسطه شدت گرما و قلت آذوقه از تسخیر شهر چشم پوشیده به ایران بازگشت. الجایتو در سلخ رمضان ۷۱۶ در سلطانیه درگذشت و در بارگاهی که جهت خود در این شهر بر آورده بود به خاک سپرده شد.

اروک خانون، مادر الجایتو که از قبیله عیسوی کرائیت بود فرزند خود را در کودکی غسل تعمید داده و نام مسیحی نیکولا بر او نهاده بود. ایلخان تا زمانی که مادرش درگذشت آیین مسیحی داشت. اما بعدها به ترغیب زوجه‌اش به دین اسلام درآمد و نام اسلامی محمد بر خود نهاد. وی در ایامی که در خراسان به سر می‌برد تحت تأثیر علمای حنفی که ملازم درگاه او بودند به مذهب ابوحنیفه تمایل یافت. اما تعصب و سختگیری علمای حنفی و اختلاف شدید آنان با ارکان شافعی مذهب دولت، سبب تردید سلطان نسبت به مذهب سنت گردید. از سوی دیگر قبول مذهب سنت موجب می‌شد که ایلخان به سیادت روحانی خلافت عباسی که به بقایای آن هنوز در مصر به صورت دست‌نشانندگان ممالیک به حیات خود ادامه می‌دادند گردن نهد و عاقبت دست کم تابع اسمی دستگاهی گردد که جد بزرگ خود او بساط آن را بر سرچیده بود، و بدین ترتیب اساس دولت خود و خاندانش را سست و حتی بی پایه کند. در این گیر و دار، اهتمام طرمطاز از امرای متنفذ دربار و علمای شیعه بویژه علامه حلی، وی را به مذهب تشیع متمایل ساخت، و در پی سفری که به نجف اشرف کرد رسماً به مذهب تشیع درآمد. در ایام پادشاهی او مذهب تشیع برای نخستین بار مذهب رسمی سراسر ایران گردید.

الجایتو روپهم رفته از ایلخانان خوب ایران است. وی پادشاهی عمارت دوست بود و گرچه دست به اصلاحات اجتماعی وسیعی نزد، اما با حفظ اقدامات اصلاحی غازان مانع آن گردید که امرای مغول باری دیگر دست به ایلغار مملکت بکشایند.

منابع: آئین کشور داری در عهد رشید الدین فضل الله، تاریخ الجایتو؛ تاریخ گذشته، ۶۰۶-۶۱۱؛ تاریخ مغول، ۳۰۷-۳۲۵، ۳۷۲-۳۷۳؛ حبیب السیر، ۱۹۱/۳-۱۹۷؛ روضة الصفا، ۷۸/۵، ۴۲۴-۴۲۸؛ مسایل عصر ایلخان؛ مطلع سدین و مجمع بحرین، ۱/۲۰-۲۶.

آین، در اصطلاح اهل منطق و فلسفه است [← آین] بدین معنا که متکلمان (اعم از متکلمان شیعی و سنی) از مقوله آین به کون تعبیر می‌کنند. به نظر آنان کون از جمله احکام خاصه اعراض به شمار می‌آید [← عرض] و آن بودن جسم در چیز (= مکان) است [← حیز]. کون به منزله جنسی است که چهار نوع را در برمی‌گیرد. این چهار نوع عبارت است از: حرکت [← حرکت]، سکون [← سکون]، اجتماع [← اجتماع] و افتراق [← افتراق]. متکلمان اکوان اربعه را اموری وجودی می‌دانند و برآنند که حرکت و سکون، حالات جسم است به اعتبار مکان (= حیز)، و اجتماع و افتراق، حالات جسم است به اعتبار پیوند آن با اجسام دیگر [← کون].

منابع: کشف المراد، قم، ۲۰۲؛ نهج المسترشدين، علامه حلی، ۲۴؛ تلخیص المحصل، چاپ عبدالله نورانی، ۱۸۴؛ قواعد العقاید، خواجه نصیر، در تلخیص المحصل، ۴۴۱.

آگَرُون، یا آگرا شهری واقع در ایالت اوتارپرادش هند در کنار رودخانه جمنا، سابقاً اکبرآباد نامیده می‌شد. آگره در زمان باستان شهری بانام و نشان بوده و قلعه‌ای در غایت حصانت و محکمی داشته است. سلطان اسکندر لودی همت بر معموری آن گماشت. بسا بر مؤسس سلسله گورکانی هند پایتختی پر شکوه در آگره بنیان نهاد و برای این منظور از کمکهای یک مهندس و معمار معروف که از قسطنطنیه آمده بود استفاده کرد. این شهر در هفدهم محرم سال ۹۶۶ ق موافق با سال سوم الهی سلطنت اکبر شاه (نیز ← اکبر شاه) رسماً پایتخت گورکانیان هند گردید و به اکبرآباد مشهور گردید و تا زمان پادشاهی شاه جهان مرکزیت خود را از دست نداد. آگره از مراکز شیعه نشین هند است. مقبره ممتاز محل، همسر شیعی مذهب شاه جهان، که به نام تاج محل معروف است و نیز آرامگاه قاضی نورالله شوشتری در آنجا است.

منابع: بستان السیاحه، ۴۷-۱۰۸؛ سرزمین هند، حکمت، ۶۸، ۲۴۹، ۵۳۷؛ طبقات اکبری، ۱۳۸/۳-۱۷۹؛ هفت اقلیم، ۱/۳۷۲.

التزام ← دلالت التزام.

الجَیْتُو، یا اولجایتو (به مغولی آمرزیده)، معروف به سلطان محمد خدا بنده (۶۸۵-۷۱۶ ق)، هشتمین ایلخان ایران (۷۰۳-۷۱۶ ق). او را به عادت مغولان که نام اول کسی را که وارد خانه می‌شد به کودک می‌دادند یا برای دفع چشم‌زخم خربنده نامیدند. اما بعد که بر مسند ایلخانی نشست به واسطه تعلق خاطری که به مذهب شیعه نشان می‌داد شیعیان او را خدا بنده لقب داده‌اند. وی در ایام ایلخانی برادر ماهرش غازان خان ولیعهد او و فرمانروای خراسان بود. محمد پس از دریافت خبر مرگ برادرش، پسر عمش آلافرنگ را که دعوی سلطنت داشت همراه با هرقداق سپهسالار خراسان که از وی

دائرة المعارف بزرگ اسلامی، جلد دهم، تهران، ۱۳۸۰

۴۴۷ اولجایتو

بیروت، ۱۹۵۸م؛ جونی، عظاملک، تاریخ جهانگشای، به کوشش محمد قزوینی، لیدن، ۱۹۱۱-۱۹۱۶م؛ رشیدالدین فضل‌الله، جامع التواریخ، به کوشش محمد روشن و مصطفی موسوی، تهران، ۱۳۷۳ش؛ فصیح خوافی، احمد، مجمل فصیحی، به کوشش محمود فرخ، مشهد، ۱۳۳۹ش؛ مناج سراج، عثمان، طبقات ناصری، به کوشش عبدالحی حبیبی، تهران، ۱۳۶۳ش؛ و صاف، تاریخ، تهران، ۱۳۳۸ش؛ نیز:

El²; Lessing, F.D. et al., *Mongolian-English Dictionary*, Bloomington, 1982; *Mongqul-un niučatob ča'an* (Histoire secrète des Mongols), ed. L. Ligeti, Budapest, 1971.

مصطفی موسوی

اولاد الشیخ، نک: بنی حمویه.

✓ اولجایتو، یا الجاتو، سلطان غیاث‌الدین محمد خدابنده (۶۸۰- رمضان ۷۱۶ق/۱۲۸۱- دسامبر ۱۳۱۶م)، از فرمانروایان نامدار سلسله ایلخانان ایران.

مهم‌ترین منبع درباره اولجایتو کتاب تاریخ اولجایتو، نوشته ابوالقاسم کاشانی (ه م)، مورخ معاصر اوست که خود منبع مورخان بعدی، به ویژه حافظ ابرو در ذیل جامع التواریخ به شمار می‌آید. همچنین تاریخ و صاف به عنوان منبعی مستقل و در کنار تاریخ اولجایتو از اهمیت بسزایی برخوردار است. از میان مورخان عرب، گزارشهای ابن دوداری (ه م)، مورخ مصری معاصر ایلخانان قابل توجه است.

به هر حال به گفته ابوالقاسم کاشانی (ص ۱۷-۱۸) او را نخست «اولجاییوقا» و سپس «ماتمودار» و سرانجام «خربند» نامیدند (درباره سبب نام‌گذاری او به خربنده و روایات و افسانه‌ها، نک: حافظ ابرو، ۶۶؛ دولتشاه، ۲۱۷؛ ابن بطوطه، ۱/۲۳۶-۲۳۷). بلوشه مصحح بخشی از جامع التواریخ، خربنده را شکل دیگر «خوربند» یا «قوربند» مغولی به معنای سومی (پسر سوم) دانسته است (درباره وجه‌تسمیه خربنده و رد این نظریه، نک: موسوی، ۳/۲۰۲۳). به گفته رشیدالدین فضل‌الله (۶/۷-۷)، برای پوشاندن زشتی این نام به حساب جُمَل پناه برده، و از این نام، معنی «سایه خاص آفریننده» را بر آورده‌اند. به هر حال خربنده را پس از آنکه بر تخت نشست، اولجایتو (مرکب است از دو جزء مغولی «اولجای» یعنی نیک بختی و «تو») که نشانه مالکیت و نسبت، یعنی دارای نیک بختی، نک: دورفر، I/174)، و سپس اولجایتو را سلطان محمد خدابنده خواندند (حافظ ابرو، همانجا).

اولجایتو دومین یا سومین پسر ارغون خان (ه م) از اروک خاتون در جایی میان سرو و سرخس زاده شد (ابوالقاسم کاشانی، ۷، ۱۶؛ رشیدالدین، ۲/۱۱۵۳؛ حمدالله، ۶۰۶). اولجایتو در ۶۸۲ق/۱۲۸۳م همراه برادرش غازان از سوی پدر به فرمانروایی خراسان گمارده شد و امیر نوروذ مقام اتابکی آن دو را بر عهده گرفت (ابوالفدا، ۷/۲۳؛ مقریزی، ۱(۳)/۷۱۴). در زمان فرمانروایی غازان (۶۹۴-۷۰۲ق)، بنابر سنت ایلخانان، اولجایتو در مقام ولایت عهدی، امارت خراسان یافت (ابوالقاسم کاشانی، ۱۰؛ حافظ ابرو، ۶۳) و در آنجا، در سرکوب امرای شورشی ترک و شاهزادگان مغولی رقیب، کفایت نشان داد (بناکتی، ۱۸). چون غازان درگذشت (شوال ۷۰۳/۱۳۰۴م)، اولجایتو

فرماندهان را به سوی چین شمالی، تبت، کره (شلنگه) و منچوری (جورچه) گسیل داشت. آنگاه خود در ۶۲۷ق همراه تولوی راهی چین شمالی شد. این لشکرکشی تا ۶۳۱ق ادامه یافت (جونی، ۱۴۹/۱-۱۵۴؛ رشیدالدین، ۶۳۸/۱-۶۴۸؛ و صاف، ۵۷۵).

در دوران اوگتای قاآن وضع برخی نقاط ایران خاصه خراسان آشفته بود. وی کسانی چون چورماغون و طایر (دایر) بهادر را مأمور سرکوب مخالفان کرد. طایر کوشید تا حکومت خراسان را از چنگ چیتنمور قراختایی به درآورد. سرانجام، قاآن حکومت چیتنمور را به رسمیت شناخت و چورماغون و طایر را از مداخله در کارها منع کرد (جونی، ۲/۲۱۸-۲۲۱؛ رشیدالدین، ۶۶۰/۱-۶۶۲).

اوگتای قاآن به آرام خوبی، کم آزاری و تساهل در اجرای یاسا و به ویژه، به دوستداری ایرانیان و مسلمانان مشهور بود. بجز جونی و رشیدالدین که تاریخ‌نویسان دربار ایلخانان مغول بودند، مناج سراج نیز که در خارج از حوزه سلطه آنان می‌زیست و همواره از چنگیزخان و فرزندانش باسب و لعن و زشتی یاد می‌کرد، در تألیف خویش خصلتهای نیکوی اوگتای را ستوده است (۲/۱۵۱؛ جونی، ۱۵۶/۱-۱۵۸، ۱۹۰؛ رشیدالدین، ۶۸۴/۱-۶۸۵، ۷۰۴).

اوگتای پس از نشستن بر تخت قاآنی اعلام کرد که «هیچ‌کس با من یاغی (= دشمن) نیست» و فرمان داد که کارگزاران به مردم آزار نرسانند و ستم روا ندارند (جونی، ۱۷۱/۱؛ رشیدالدین، ۶۶۵/۱). وی حدودی برای اخذ مالیات از مردم تعیین کرد (نک: همانجا).

اوگتای در ۶۳۲ق/۱۲۳۵م شهر قراقرم را در ساحل رود اورخون بنا نهاد و در آن شهر چینیان و مسلمانان (ایرانی) هر یک کاخی به شیوه معماری خویش برای او ساختند و باغهای زیبایی در آن شهر و پیرامون آن ایجاد گردید و نخستین بار در آن سرزمین به کشاورزی پرداخته شد (جونی، ۱/۱۶۹، ۱۹۲-۱۹۳؛ رشیدالدین، ۶۷۰/۱-۶۷۲). اوگتای قاآن فرمان داد تا در سرتاسر امپراتوری مغول توقفگاههای چاپار (یام) برقرار گردد و در آن توقفگاهها، سواران زبده و اسبهای تازه نفس نگهداری شود تا خبرها و پیامها با شتاب هر چه بیشتر به مقصد رسانده شوند و مأموران، سفیران و بازرگانان به آسانی و به سرعت بتوانند رفت و آمد نمایند. هر یک از بزرگان، امیران و حاکمان وظیفه یافتند تا در تمهید و تدارک آن سازمان بکوشند (همو، ۶۶۵/۱).

او همچنین در ۶۳۳ق/۱۲۳۶م فرمان داد تا شهر هرات را که پس از لشکرکشی مغول جزو ویرانه‌ای از آن بر جای نمانده بود، آبادان کنند و در ۶۳۶ق/۱۲۳۹م فرمان داد که ۲۰۰ خانوار از مردم هرات که کوچ کرده بودند، بازگردانده شوند. در ۶۳۷ق به فرمان او به شهر هرات آب رسانده شد (فصیح، ۲/۳۰۹-۳۱۰). اوگتای قاآن پس از بازگشت از سفر چین، دیگر در هیچ لشکرکشی شرکت نجست و همواره به شکار و خوش‌گذرانی مشغول بود و برخی از مورخان افراط وی را در این کارها سبب مرگ زودرس او دانسته‌اند.

مآخذ: ابن عبری، غریغوریوس، تاریخ مختصر الدول، به کوشش انطون صالحانی،

۱۳۶۰ش در اصفهان درگذشت و در گورستان تخته پولاد به خاک سپرده شد.

منابع: علی تجویدی، «اصفهان و تاج»، در یادنامه تاج: بمناسبت یکمین سال درگذشت جلال تاج اصفهانی خواننده مشهور ایران، چاپ منوچهر قدسی، اصفهان [۱۳۶۱؟ش]؛ ساسان سپنتا، تاریخ تحول ضبط موسیقی در ایران، اصفهان ۱۳۶۶ش؛ همو، چشم انداز موسیقی ایران، تهران ۱۳۶۹ش؛ مهدی ستایشگر، واژه نامه موسیقی ایران زمین، ج ۳: نام نامه موسیقی ایران زمین، تهران ۱۳۷۶ش؛ محمدرضا شجریان، «در سوگ تاج اصفهانی: بزرگ مرد آواز ایران»، در یادنامه تاج؛ محمد طاهرزاده، «استاد جلال الدین تاج»، در یادنامه تاج؛ محمدرضا لطفی، «شیوه آوازخوانی تاج»، در یادنامه تاج.

/ سیدعلیرضا میرعلی نقی /

تاج الدوله یزدگردبن شهریار ← باوندیان

تاج الدین اشنوی ← اشنوی، تاج الدین

تاج الدین بلغاری ← بلغاری، حسن بن یونس

تاج الدین علیشاه جیلانی، وزیر ایرانی سلطان محمد خدابنده اولجایتو (حک: ۷۰۳-۷۱۶) و سلطان ابوسعید بهادرخان (حک: ۷۱۶-۷۳۶). تاج الدین علیشاه تاجر جواهر و کالا بود. وی نزد امیرحسین گورکانی، از امرای ایلخانی، راه یافت و به اولجایتو نزدیک شد (کاشانی، ص ۱۰۹؛ حافظ ابرو، ص ۴۳؛ پانویس ۱). سعدالدین ساوجی (مقتول در ۷۱۱)، وزیر اولجایتو، که از بالا گرفتن کار تاج الدین علیشاه احساس خطر می کرد، سرپرستی کارخانه پارچه بافی بغداد را به وی داد و او را از سلطان دور کرد (کاشانی، ص ۱۲۱). موفقیت تاج الدین در اداره امور آنجا و پذیرایی باشکوه او از اولجایتو هنگام ورود وی به بغداد، سبب شد تا مورد لطف خاص سلطان قرار گیرد (وصاف الحضرة، ص ۵۴۰). خدمات تاج الدین علیشاه در آبادانی سلطانی، توجه بیشتر اولجایتو را برانگیخت (← همان، ص ۶۱۱-۶۱۳). از سوی دیگر اختلاف سعدالدین ساوجی و خواجهر رشیدالدین فضل الله - که در دوره حکومت غازان خان (۶۹۴-۷۰۳) مشترکاً عهده دار امور وزارت بودند (← عقیلی، ص ۲۸۳-۲۸۵) - به سود تاج الدین علیشاه بود. سعدالدین ساوجی او را تحقیر، اما خواجهر رشیدالدین فضل الله از او حمایت می کرد (کاشانی، ص ۱۲۱-۱۲۲). در ۷۱۱ سعدالدین ساوجی به اختلاس در اموال دیوانی متهم شد و به دستور

تعلیم آواز پرداخت. از شاگردان او علیرضا افتخاری و حسین شاهزیدی شهرت دارند؛ افراد دیگری هم که حرفه موسیقی ندارند از بهترین شاگردان تاج اند که از میان آنان می توان از مرتضی شریف و مراتب نام برد. عده دیگری نیز مانند حسین خواجه امیری، معروف به ایرج (متولد ۱۳۰۴ش)، غیر مستقیم از شیوه آوازخوانی او تأثیر پذیرفته اند. محمدرضا شجریان نیز از شیوه تاج در جمله بندی و ترکیب بندی در تحریر آواز بهره گرفته است (شجریان، ص ۳۲، ۳۵).

بخش عمده آثار تاج که گاه در رادیو اصفهان و بیشتر در منازل هنرمندان به طور خصوصی ضبط شده، با نی سیدحسن کسایی (متولد ۱۳۰۷ش)، تار جلیل شهناز (متولد ۱۳۰۰ش) و نیز تار عباس سروری و محمدرضا لطفی همراه است. همچنین یک دوره برنامه رادیویی در شناخت گوشه های آواز ایرانی با اجرای او ضبط شده است. در میان آثار فراوان تاج، صفحه اذان و نیز تصنیف «به اصفهان رو» سروده ملک الشعراى بهار، شهرت دارد (سپنتا، ۱۳۶۹ش، ص ۲۱۶). آثار ضبط شده تاج از حدود نیم قرن تلاش او در آوازخوانی حکایت دارد و دوران کار هیچ خواننده ای، به غیر از اقبال آذر* این اندازه طولانی نبوده است. وی نمونه شاخص آوازخوانی در مکتب اصفهان است. دقت در این آثار متعدد و متنوع، آشکار می کند که تاج از همان اوان جوانی سبک و شیوه خاص خود را در مکتب اصفهان یافته است و غیر از پختگی و جافتادگی بیان گرم و دلنشین او، تغییر عمده ای در ارکان اصلی شیوه اجرای او شنیده نمی شود. شاید نظر به همین اختصاصات است که برخی صاحب نظران وی را مبتکر نسبی نوین و ویژه در آواز دانسته اند (تجویدی، همانجا؛ طاهرزاده، ص ۲۷؛ لطفی، ص ۴۵). صدای تاج وسیع و پرطنین و قابل تطبیق با حدود صدای تنور^۱ در آواز اروپایی است (سپنتا، ۱۳۶۹ش، ص ۲۱۵). خصوصیات ممتاز هنر تاج در اجرای آواز ایرانی عبارت است از: تنوع تحریر، اجرای گوشه های مهجور و مشهور، درک جملات آوازی و سازی، حسن سلیقه در جمله بندی و رسم ترکیب مبتدا و خبر آغاز و اوج و فرود آواز، تسلط کامل در اجرای ضربیها و تصنیفها. امتیاز ویژه تاج «مناسب خوانی» او بود (همانجا؛ تجویدی، همانجا) که این، خود ثمره حافظه نیرومند و محفوظات فراوان شعری او بوده است.

جلال تاج اصفهانی، فردی متشخص، پایبند به اصول اخلاقی و آراسته به ارزشهای بلند انسانی بود و هیچگونه آلودگی نداشت و از همین رو توانست قدرت صدا و نفس و طنین سالم آوازش را تا آستانه هشتادسالگی حفظ کند. وی در

ULJAYTU KHUDABĀNDA

fjarðar ló (a billow from the mind fjord [breast] of the noise-champion of Hildir [Odin]). His sixth stanza refers to the head of the world serpent as *hlusta grunnr* (ground of ears), a kenning almost as extravagant as that for the same serpent's head in *Hymiskviða*: "too ugly high hill of the hair." The half-stanzas of *Húsdrápa* are intense, dramatic re-shapings of what the poet would have seen before him on the carved panels: the gleaming eyes of Thor and of the serpent, and the gods' burnished helmets and swords, all illuminated by the flickering flames of the hearth fire. The last descriptive stanza relates how the giantess Hyrrokin came rushing on her wolf-steed to launch Baldr's funeral ship:

*Fulloflug lét fjalla
framm haf-Sleipni þramma
Hildir; en Hropts of gildar
hjalmeida mar felldu.*

The very powerful goddess of the fells [giantess] made the sea-Sleipnir [ship; Sleipnir was Odin's horse] thrust forward; and Hropt's [Odin's] champions [berserks] of the helmet fires [swords] felled her horse [wolf].

Úlfr opens *Húsdrápa* with an image of poetry as a wave from Odin's breast; he ends stanza 14 with a consonant vision: "There the river comes to the sea."

BIBLIOGRAPHY

Editions are Finnur Jónsson, *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, IA (1912), 136–139 (diplomatic text), and IB (1915), 128–130 (normalized text with Old Norse prose renditions translated into Danish); Ernst A. Kock, ed., *Den norsk-isländska skaldediktningen*, I (1946), 71–72. A useful study is Jan de Vries, *Altnordische Literaturgeschichte*, 2nd ed., I (1964), 206.

ROBERTA FRANK

[See also Baldr; Dróttkvætt; Eddic Poetry; Heimdalr; Kenning; Laxdœla Saga; Midgard Serpent; Scandinavian Mythology; Skaldic Poetry; Snora Edda; Thor.]

ULJAYTU KHUDABĀNDA (Öljeitü, b. 1282; r. 1304–1316), the eighth Ilkhanid sultan to rule Iran and a fifth-generation descendant of Genghis Khan. Uljaytu (Mongolian, "Felicitous One") was the name he adopted on his accession to the throne; it usually preceded Khudabānda, Persian for "God's slave," a counterpart of the Arabic ʿAbd Allāh and

ULJAYTU KHUDABĀNDA

a name frequently used by converts to Islam. Uljaytu's names were symbolic of the religious climate of his time and society; his earliest names appear to have been the Central Asian words Bogha ("Bull") and Temür ("Iron"), for he was born at a time when shamanism and *yasa*, the Genghisid tribal law, were still predominant among the Mongols of Iran. Christianity had begun to spread among the ruling family, especially the women, however, and Uljaytu's mother, a Nestorian Christian, had him baptized as Nicholas. After a brief flirtation with Buddhism and upon conversion to Islam (possibly due to the influence of his wife), his personal name became Muḥammad, while another of his earlier names, *Kharbānda* (Persian, "Assherd," but possibly an adaptation of Mongolian, Ghurbanta, "Third" [son of Arghun]), changed to Khudabānda. Finally, upon his accession, in addition to Mongolian Uljaytu, he also adopted the Arabic *laqabs* (honorific surnames) Ghiyāth al-Dunya wa ʿl-Dīn, so that his full name was Muḥammad Ghiyāth al-Dunya wa ʿl-Dīn Uljaytu Khudabānda, or just Uljaytu Sultan.

Uljaytu, like Ghāzān before him, converted first to Sunnite Islam; the early coins of his reign thus bear the names of the four orthodox caliphs. His switch to Shiism was in part caused by his distaste for the mutual intolerance of the Hanafi and Shafii representatives of Sunnite Islam at the court. It appears that similar factors worked in favor of a trend toward Shiite Islam among the common people of his time as well. The Twelver Shīʿa (Ithnā ʿasharī) denomination was adopted, and henceforward Uljaytu's coins bore the names of the twelve imams.

In foreign relations Uljaytu's accession coincided with an impressive, although ultimately ineffective, attempt to recreate Mongol unity under the leadership of the Great Khan Temür in Peking, a unity reminiscent of the time of Genghis Khan and Great Khan Ögedey. One expression of this attempt was an embassy he received at Ujan that included envoys of Chabar and Qaydu, each a khan of a principal Inner Asian *ulus*, and somewhat later the envoys of Toqta, khan of the Golden Horde; another was a letter Uljaytu sent in 1305 to the French king Philip IV the Fair in which he stressed this reestablished unity. Despite his conversion to Islam, Uljaytu continued the friendly diplomatic contacts with Christian Europe so characteristic of his predecessors; he sent an embassy to France with letters to Pope Clement V, Philip IV, and Edward I of